

RĪGAS PEDAGOĢIJAS UN IZGLĪTĪBAS VADĪBAS AKADĒMIJA

Pedagoģijas fakultāte

Nepilna laika klātienes studijas

Programmas “Skolotājs” apakšprogramma

Skolotājs logopēds

Ilze Tomiņa – Stare

**Priekšējo mēleņu (svelpeņu S un Z) izrunas traucējumu novēršana
vingrinājumos un rotaļās vecākā pirmsskolas vecuma bērniem**

Diplomdarbs

Darba autore. Ilze Tomiņa – Stare _____

Darba vadītāja. Lektore, Mg. paed. Irēna Miltiņa _____

RĪGA 2015

Anotācija

Diplomdarbā ir pētīti vecākā pirmsskolas vecuma bērni ar skaņas **S** izrunas traucējumiem. Diplomdarba tēma – **Priekšējo mēleņu (svelpeņu S un Z) izrunas traucējumu novēršana vingrinājumos un rotaļās vecākā pirmsskolas vecuma bērniem.**

Pētījuma mērķis ir teorētiski un praktiski izziņāt rotaļu un vingrinājumu izmantošanas iespējas svelpeņu S un Z izrunas sekmēšanai.

Darba autore uzskata, ja logopēda koriģējoši attīstošā darbībā tiek izmantoti vingrinājumi, rotaļas, kā arī pastiprināti tiek vingrināta sīkā muskulatūra, tad bērnu skaņu izrunas traucējuma novēršana – sekmīga.

Lasot un analizējot teorētiskajā daļā dažādu autoru atziņas par skaņu izrunas traucējumiem, diplomdarba autore secina, ka runa ir cieši saistīta ar uztveres, atmiņas, uzmanības, domāšanas, iztēles, fizisko, sociālo un emocionālo attīstību.

Praksē tika pārbaudīti pirmsskolas vecākā vecuma bērni, kuriem ir skaņas S un Z izrunas traucējumi, kā arī tika veikti logopēdiskās korekcijas praktiski pētnieciskais darbs.

Izstrādājot vingrinājumus un rotaļas darba autore ņēmusi vērā pedagoģiskās darbības pamatnosacījumus, strādājot ar vecākā pirmsskolas vecuma bērniem, kā arī individuāli pētāmo bērnu attīstības īpatnības.

Veicot atkārtotu valodas pārbaudi, pierādījās, ka bērniem skaņu izruna ir uzlabojusies, tas apstiprina darba autores izstrādātā praktiskā darba efektivitāti.

Atslēgas vārdi: pirmsskolas vecākais vecumposms, skaņas S un Z izrunas traucējumi, artikulācijas aparāta vingrinājumi, pirkstu sīkās muskulatūras vingrinājumi, vingrinājumi skaņas izrunas traucējumu novēršanai.

Diplomdarba apjoms ir 76 lappuses, kur ir : 8 attēli, 10 tabulas un 13 pielikumi.

Annotation

Theme of the diploma paper: Using exercises and games for older preschoolers to eliminate the pronunciation disorders connected with sounds S and Z.

The aim of the research: theoretical and practical research about using exercises and games to develop the correct pronunciation of sounds S and Z.

Task of the research:

1. Study the literature and find out cognitions of different authors about possibilities to eliminate the pronunciation disturbance connected with sounds S and Z.
2. Analyse the importance of games in process of speech therapy.
3. Research how exercises and games can help to develop the correct pronunciation of sounds S and Z for senior preschoolers.

Diploma paper consists of three parts.

The first part of paper consists of theoretical material about literary pronunciation as way of communication for children; explained pronunciation disturbance connected with sounds S and Z; analysed the correct pronunciation of sounds in latvian language and sound pronunciation development for senior preschoolers.

In the second part the importance of exercises and games in process of speech therapy is well-founded.

The third part consists of analysis of the results.

Saturs

Ievads.....	5
1.Pareizrūna – svarīgs bērnu sazināšanās līdzeklis	7
1.1. Skaņu izrunas traucējumu būtības skaidrojums dažādu autoru skatījumā.....	10
1.2. Svelpeņu izrunas traucējumu specifikas analīze vecākā pirmsskolas vecuma bērniem attīstības veseluma kontekstā.....	15
2. Vingrinājumu un rotaļu nozīme logopēda koriģējoši attīstošajā darbībā saistībā ar problēmu.....	23
3. Svelpeņu izrunas traucējumu korekcija 5 – 6 gadīgiem bērniem.....	29
3.1. Bērnu pētāmās grupas logopēdiskā izpēte un raksturojums.....	30
3. 2. Vingrinājumu, rotaļu atlase, izmantošana svelpeņu izrunas traucējumu novēršanā.....	39
3. 3. Pētījumā iegūto rezultātu analīze.....	47
Secinājumi.....	49
Izmantotā literatūra un informācijas avoti.....	50
Pielikumi.....	52

Ievads

Cilvēks kā radības kronis ir vienīgā dzīvā būtne, kas apveltīts ar spēju sarunāties. Tā ir viena no lielākajām bagātībām. Ar valodas un runas palīdzību tiek apmierinātas vajadzības un vēlmes, tiek veidotas attiecības, tiek paustas jūtas, fantāzijas, tiek jautāts un atbildēts.

Piedzimstot bērns ienāk vidē, kur runa ir saskarsmes veids. Bērnam augot attīstās runas līmenis. Vidē, kas pirmā ir ģimene, bērnam rodas pirmais priekšstats par tās skanējumu. Bērns pilnveidojās pieaugušo radītajā aktīvā izziņas darbībā, bet nereti rodas situācijas, kas kavē bērna personības attīstīšanos. Pirmsskolas vecuma bērniem arvien biežāk tiek novērotas runas un valodas attīstības nepilnības, kas nenoliedzami atsaucas uz bērna personības pilnveidošanos, izziņas darbību, psihiskiem procesiem, socializāciju.

Tāpēc gan vecākiem, gan pedagogiem būtu savlaicīgi jākonsultējas ar speciālistu, ja ir aizdomas par bērna runas un valodas traucējumiem, jo savlaicīgi uzsākta koriģējoši attīstošā darbība, kas sistemātiski tiek veikta, spēj labot bērna runu un valodu. Svarīgi ir veikt logopēdiskās korekcijas darbu jau pirmsskolas izglītības iestādē, lai, nonākot skolā, bērns spētu visas skaņas izrunāt precīzi, kas bērnam veicinās socializāciju jaunajā vidē.

Diplomdarbs tiek rakstīts balstoties uz tādu teorētiķu, praktiķu, pedagogu – Apele A., Alekse I., Baumanē A., Brice B., Celitāne Č., Dzintere D., Stangaine D., Hadaņonoka I., Svence G., Lūse J., Miltiņa I., Tūbele S., Fomičeva M., Ušakova O. Un citu speciālistu atziņām.

Pētījuma objekts. Vingrinājumi un rotaļas logopēda koriģējoši attīstošajā darbībā

Pētījuma priekšmets. Svelpeņu pareizrunas pilnveide

Pētījuma mērķis. Teorētiski un praktiski izziņāt rotaļu un vingrinājumu izmantošanas iespējas svelpeņu izrunas sekmēšanai

Pētījuma hipotēze. Svelpeņu izrunas pilnveide noritēs sekmīgāk, ja logopēds

- izziņās bērnu runas īpatnības veseluma skatījumā
- atlasīs un izmantos rotaļas, vingrinājumus svelpeņu izrunas traucējumu novēršanai

Pētījuma uzdevumi. 1. Izziņāt dažādu autoru atziņas par svelpeņu izrunas traucējumu novēršanas iespējām

2. Analizēt rotaļu nozīmi logopēda koriģējoši attīstošajā darbībā

3. Veikt pētījumu par svelpeņu izrunas korekcijas iespējām vecākā pirmsskolas vecuma bērniem vingrinājumos un rotaļās

Pētījuma metodes. 1. Teorētiskā. Literatūras apkopošana un analīze problēmas skatījumā

2. Empīriskās

- Bērnu novērošana
- Bērnu runas logopēdiskā izpēte
- Pedagoģiskā izmēģinājuma darbība
- Pētījuma datu analīze

Pētījuma bāze. Pētījums notiek Krustpils novada Sūnu pamatskolas pirmsskolas izglītības grupā. Tajā piedalās 20 vecākā pirmsskolas vecuma bērns, no tiem 5 bērni ar priekšējo mēleņu (svelpeņu) izrunas traucējumiem

1. Pareizrūna – svarīgs bērnu sazināšanās līdzeklis

Runa un valoda ir svarīgākais saziņas līdzeklis starp cilvēkiem un pasauli. Runa - viens no savstarpējās sazināšanās līdzekļiem. Verbālā runa ir vienkāršākais un pieejamākais veids, kā nodot un saņemt informāciju. Visa apkārtējā vide ir balstīta uz valodas un tās saklausīšanas prasmēm. Labas valodas prasmes ir pozitīvas komunikācijas un saziņas priekšnoteikums. Prasme nevainojami veidot skaņas nav vecmodīga pagātnes palieka, bet gan pamatu pamats, kas nepieciešams, lai iespēju sazināties valodas dzirdamajā formā varētu izmantot pilnvērtīgi. Ikvienam vajadzētu rūpēties par to, lai viņa runa būtu saprotama, lai neapgrūtinātu līdzcilvēku, liekot viņam nemitīgi pārjautāt. Katra cilvēka pienākums ir pienācīgi izkopt savu dikciju, lai būtu vēlme uz klausīt un iesaistīties sarunā (A. Apele, Prasme runāt publiski, 7).

Cilvēks ir radīts komunikācijai ar sabiedrību. Jau ar pirmo elpas vilcienu bērns ir vidē, kur vārds ir viens no svarīgākajiem saskarsmes līdzekļiem. Cilvēks pasaulē dzīvo kopā ar līdzcilvēkiem. Kopējā darbā, sadzīvē, sarunās notiek apmaiņa ar informāciju, idejām, pieredzi. Cilvēks jūtas droši un stabili, ja spēj savas domas izteikt un definēt saprotami un skaidri. Tātad valoda ir sabiedriska parādība. Radosies tajā laikā, kad, apvienojušies kopīgai praktiskai darbībai, pirmatnējie cilvēki izjuta vajadzību viens otram kaut ko pateikt, valoda attīstījās reizē ar sabiedrības attīstību. A.Apele izsaka atziņu, ka pirmatnējais cilvēks, savienojot primitīvi skaņas, brīdināja ciltsbrāli no briesmām. Ja skaņa bija neprecīza, brīdinājums izsaukts neprecīzi, neskaidri, tad ciltsbrālis varēja aiziet bojā. Var vilkt paralēles ar šo laikmetu, kur skanīga runa nav tikai prasme, bet prasība, lai izdzīvotu un attīstītos. Ikviens pienākums būtu izkopt savu dikciju, valodu, lai klausītājs spētu to pilnvērtīgi saprast (Apele, 1982, 5).

Labas komunikācijas spējas ir pamats veiksmīgām attiecībām. Ir divi galvenie komunikācijas veidi – **verbālais** un **neverbālais**.

Neverbālā ir ķermeņa valoda, sazināšanās bez vārdiem. Cilvēka skatiens un kustības spēj izteikt daudz. Uzliekot roku uz saruna biedra pleca, var viņu uzmundrināt vai gluži pretēji – paust savu nepatiku. Ķermeņa valoda ir spēcīgs instruments, kas var palīdzēt, vai gluži pretēji, izveidot sadarbību ar apkārtējiem.

Verbālā komunikācija ir viens no ietekmīgākajiem saskarsmes veidiem. Šī komunikācija attiecas uz skaņas, valodas izmantošanas mākslu.

Cilvēku attiecību pamatmehānisms – saskarsme. Ļoti svarīgi kas un kā tiek runāts, jo sarunu biedrs ieklausās vārdos, balss intonācijā. Ne velti tautā ir teiciens, ka izteiktu vārdu, tāpat kā izlietu ūdeni, atpakaļ nedabūt. Runa ir viens no saskarsmes veidiem. Runa – valodas

realizācijas veids saskarsmē. Tātad runa ir saskarsmes viens no galvenajiem realizācijas veidiem un tās pamatfunkcijas ir šādas:

- saskarsmes līdzeklis;
- domāšanas apkalpošana;
- cilvēces pieredzes uzkrāšana un nodošana tālāk (Vorobjovs, 2002, 215, 216).

Runa ir neatņemama sastāvdaļa pie cilvēka darbības plānošanas un regulēšanas. Visa cilvēka praktiskā darbošanās, viņa sasniegumi sabiedrībā būtu neiespējami bez runas (Калагин, 2006, 8).

Valoda ir viens no cilvēka vērtēšanas kritērijiem. Pēc valodas lietošanas prasmēm var spriest par cilvēka kompetenci un personību. “Vārds, valoda ir universāls instruments, augstākais dabas sasniegums, kas dots tikai cilvēkiem. Valodas uzdevums ir viena cilvēka apziņā radušos domu aizvadīt līdz otra cilvēka apziņai,” raksta A. Apele (Apele, 1982, 3). Ar valodas palīdzību mēs sazināmies viens ar otru. Valodu savā starpā izmanto tikai cilvēki. Ar to izsakot domas, izjūtas. Valoda ir cilvēku augstākais attīstības sasniegums.

Valodā spilgti izpaužas cilvēka pārdzīvojumi un prāta spējas. “Pēc tā, kā cilvēks runā, var spriest par viņa izglītības un audzinātības līmeni, kultūrvērtību izpratni un apguvi” (Kramiņš, 2005, 10). Valoda ir cilvēka viens no vērtēšanas kritērijiem. Tā liecina par viņa izglītību un inteligenci.

Par nozīmīgu cilvēka valodas attīstības posmu V. Rūķe – Draviņa uzskata bērna pirmos četrus gadus, jo tad izveidojas indivīda pirmā valoda un priekšstats par valodas sistēmu vispār. Tas ir vienreizējs un neatkārtojams process. Vēlākos gados gan skolā, gan dzīvē cilvēks var iemācīties klāt vēl jaunu valodu, arī daudzas citas valodas, bet tad viņam jau pamatā ir izveidojusies valoda – priekšstats par vienas kādas valodas uzbūvi, pieredze par skaņām un to veidošanu, par to, kā funkcionē, sazinoties ar apkārtni, runātais vai dzirdētais vārds. Reizē ar bērna pirmo valodu attīstījušies un nostiprinājušies arī daudzi jēdzieni un uztvere par apkārtējo pasauli vispār (Rūķe – Draviņa, 1982, 9). Pieaugušā uzdevums ir dot bērnam iespēju dzirdēt skanīgu un tīru valodu, lai mazais cilvēks augtu dzirdot pareizu tās skanējumu, jo bērns valodu sāk apgūt atdarinot dzirdēto. Mazā aprūpētājs sniedz pirmo priekšstatu bērnam par valodu, par tās skanīgumu. Č. Celitāne grāmatā “Otrās valodas apguve” atsaucas uz Šiškovas I. izteikto – “labs sākums var kļūt par pamatu tālākajam panākumam, bet slikts – nodarīt nelabojamu kaitējumu” (Celitāne, 2007, 47).

Bērna runa veidojas aprūpētāju valodas ietekmē un ir atkarīga no:

- pilnvērtīgas valodas vides
- pietiekošas runas prakses
- audzināšanas un mācībām

- bērna psihofiziskās veselības (Ļubļinska, 1979, 255).

Ar runu un valodu bērns nepiedzimst, bet no dzimšanas ir atvērts saskarsmei. No vecākiem ikviens mazais ir saņēmis ģenētisko materiālu, bet tas vēl nav nosacījums, ka attīstīsies skaidra runa. Jaundzimušajam bērnam ir visi runai nepieciešamie priekšnoteikumi – artikulācijas aparāts, dzirde, redze un atdarināšanas spējas.

Bērns ir valodiskās pieredzes sākumā.... Un šajā ceļā ir jāpaveic tik daudz – jāapgūst pasaules un valodas elementu sakarības, saikne starp objektu, jēdzienu un vārdu, jāiepazīst valodas daudzfunkcionālais sistēmiskums un struktūra, valodas lietojuma iespējas un nianšes, normatīvais un pieļaujamais un jau pašā sākumā jāiemācās artikulēt – izrunāt valodas skaņas, lai citi cilvēki saprastu (Markus, 2003, 14).

S. Tūbele raksta, ka bērns piedzimst bez valodas prasmes. Pirmās iemaņas valodas izmantošanā viņš iegūst ģimenē. Tieši ģimenē veidojas pirmās skaņas, zilbes. Vides ietekme ir nozīmīgs faktors ne tikai bērna attīstībā, bet arī runas attīstībā (Tūbele, 2002, 21).

“Nekas bērnam nav tik svarīgs un viņa normālai attīstībai tik nozīmīgs kā emocionāla saikne ar pieaugušo. Valoda ir tikai šīs vecāku un bērna kontaktēšanās rezultāts. Taču arī tā attīsta un labvēlīgi ietekmē bērnu. Mazulis vēlas, lai vecāki viņu ne tikai fiziski noglāstītu, bet arī samīļotu ar mīļiem vārdiem” (Miltiņa, 2005, 200).

Bērna runa sākas ar skaņām, bet ne vienmēr visas skaņas tiek pilnvērtīgi izrunātas, tāpēc darba autore turpinās tekstā skaidrot par skaņu izrunas traucējumu būtību.

1.1.Skaņu izrunas traucējumu būtības skaidrojums dažādu autoru skatījumā

Skaņu izrunas traucējums – ilgstoša, noturīga, literārās valodas normai neatbilstīga skaņu izruna, ko izraisa specifiski faktori un ko pilnīgi vai daļēji novērš koriģējoši attīstošā logopēdiskā darba procesā. Skaņu izrunas traucējums kā termins ir ļoti plašs, tajā tiek ietverts skaņu izrunas kropļojumi un to zudumi, gan skaņu aizstāšana un jaukšana (Miltiņa 2005, 49).

Saprotama, skaidra runa ir cilvēka veiksmīgas komunikācijas priekšnoteikums. Un tomēr runas traucējumi ir izplatīti visā pasaulē. No stostīšanās vien cieš vismaz 1 % pieaugušo un vairāk kā 2 % bērnu (Калагин 2006, 1).

Neattīstīta valoda, valodas traucējumi, liedz bērnam veikt runas galveno funkciju – informācijas nodošanu un vispārināšanu. Runai ir divi procesi: ekspresija (domas ietērpšana valodā un tās novadīšana līdz sarunu biedram) un impresija (saņemtās informācijas uztvere un analīze). Runā tiek fiksēts:

- 1) daļa no cilvēku saziņā lietoto valodas zīmju (vārdu, simbolu un to saistījuma) objektīvās nozīmes (tās nozīmes, ko valodas vārdi, simboli un to saistījuma formas ir ieguvušas cilvēces attīstības vēsturē);
- 2) daļa no tās cilvēka priekšstatu un asociāciju formā atmiņā fiksētās pieredzes, kas atbilst ar attiecīgajiem valodas vārdiem (simboliem un to saistījuma formām) apzīmētajiem īstenības objektiem.

Šāda otrreizēja divu primāro abstrakcijas rezultātu abstrakcija un to sintēze iekšējās runas vārdu un simbolu subjektīvajā jēgā ļauj cilvēkam ar vārdiem apzīmēt savas sajūtas, priekšstatus, pārdzīvojumus, savas psihiskās norises (Vorobjovs, 1996, 84).

A.Apele izsaka domu, ka cilvēks piedzimst, viņam visas muskuļu grupas darbojas pareizi. Ar pirmo brēcienu paziņodams par savu ierašanos pasaulē, zīdainis pareizi iedarbina savas balsis saites, viņš pareizi elpo, ievilkdams gaisu līdz plaušu pamatnēm, viņš pareizi brēc un pareizi žāvājas, demonstrēdams ideālu žokļa kritinājumu (Apele,2011,8). Runas nepilnības bērnam var rasties dažādu faktoru ietekmē, piemēram, cēloņi var būt runas aparāta, nervu sistēmas bojājumi, traumas (krišana, sišana pirmsskolas vecumā, to rezultātā var rasties dažādu pakāpju valodas traucējumi), slimības (komplīkācijas pēc infekcijas saslimšanas slimībām, deguna dobuma, vidusauss slimības, veidojumi aizdegunē – polipi, rīkles mandeļu iekaisumi. Infekcijas slimību sekas, dažādas saindēšanās) iedzimtība u.c.

Skaņa – mehāniskas svārstības, kas izplatās kā skaņu viļņi un ko uztver dzirdes orgāni; valodā vissīkākā, tālāk nedalāmā runas plūsmas fizikālā sastāvdaļa (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 305).

Latviešu literārās valodas fonēmu sistēmā ietilpst 48 fonēmas:

- 12 patskaņi
- 10 divskaņi
- 26 līdzskaņi

Patskaņi ir valodas skaņas, kuras izrunājot, gaiss brīvi plūst caur mutes dobumu, nesastopot šķēršļus. Mainot mēles un lūpu stāvokli, manās skaņas akustiskās īpatnības. Patskaņu artikulācijā noteikta artikulācijas centra nav, vērā ir ņemama visa mēles daļa. Tos klasificē ievērojot mēles darbību.

Patskaņus artikulē virspus balss spraugas, kas atrodas starp balss saitēm, neaizurot gaisa plūsmu, tāpēc tie satur tikai nedaudzus trokšņus. Patskaņu artikulācijas dažādība ir saistīta ar atšķirīgi veidoto rezonanses telpu rīkles un mutes dobumā. Patskaņi cits no cita atšķiras ar to, kādas frekvences tiek pastiprinātas rezonanses telpā artikulācijas laikā un tādēļ ir saklausāmas skaļāk nekā citi frekvences komponenti (Fāters, 2010, 35).

Divskaņi ir divu nevienādu patskaņu savienojums vienā zilbē. Tos iedala pēc diviem principiem, ņemot vērā komponentu sakārtojumu tajā un pozicionālo lietojumu.

Līdzskaņu izrunā aktīvie runas orgāni gaisa plūsmai rada dažādus šķēršļus. Atkarībā no šo šķēršļu vietas un veida, mainās izrunātās skaņas kvalitāte. Līdzskaņus izšķir pēc trim pamatzīmēm: pēc balsīguma, artikulācijas vietas un artikulācijas veida (Laua, 1997, 12; Miltiņa, 2005, 43). Līdzskaņi raksturojami, kā skaņa, kas rodas, elpas plūsmai pārvarot kādu šķērslī runas aparātā.

Fonēmas izruna var mainīties, jo tās pašas valodas runātāji skaņas izrunā dažādi, atkarībā no dzimuma, garastāvokļa, veselības stāvokļa. Kā arī fonēmu izruna var mainīties blakus stāvošo skaneņu ietekmē (Laua, 1997, 5).

I.Miltiņa uzskata, ka izrunas traucējumi faktiski var skart jebkuru skaņu, taču visbiežāk tiek deformētas šādas skaņu grupas:

- Priekšējie mēleņi:
 - šņāceņi Š, Ž afrikātas Č, DŽ
 - svelpēni S, Z afrikātas C, DZ;
 - skaņu balsīguma traucējumi
- Vidējie mēleņi: skaņa J
- Pakaļējie mēleņi: skaņas K, H, G.

Tā kā darba tēma ir saistīta ar priekšējo mēleņu (svelpēņu) izrunas korekciju, tad turpmākajā tekstā tiek aplūkots priekšējo mēleņu raksturojums.

Izrunājot priekšējos mēleņus ir raksturīgi tas, ka darbojas mēles priekšējā daļa. Svelpēņiem S un Z mēles gals nolaists uz leju un atrodas pie apakšējiem priekšzobiem, mēles

sāni pacelti pret augšējiem sānu zobiem, mēles vidū veidojot renīti. Ļoti nozīmīgs lūpu stāvoklis ir pie skaņu S un Z izrunāšanas. Tās ir iestieptas smaidā. Zobu rindas tuvinātas ar spraugu no 1 līdz 2 mm. Balss saites, izrunājot skaņu S nevibrē, bet pie skaņas Z izrunas – vibrē.

Pēc izmaiņām skaņu izrunā logopēdijā izdala:

- skaņu izrunas **fonētiskie traucējumi** –
 - skaņas neizrunā (piemēram, lampa = ampa);
 - skaņas kropļo (piemēram, S starpzobu izruna);
- skaņu izrunas **fonētiski fonemātiskie traucējumi** –
 - skaņas jaukšana (piemēram, vārdā SISE (kaķa vārds), skaņu S izrunā, bet vārdā tkuja, skaņa S tiek aizstāta ar skaņu T). Skaņu jaukšana notiek arī valodas rakstu formā, kur rakstībā parādās – īso un garo patskaņu jaukšana, balsīgo un nebalsīgo līdzskaņu jaukšana, aizstājot, pārstatot burtus (Miltiņa, 2005, 58);
 - skaņas aizstāšana (piemēram, kūka = tūta, zemene = semene).
Skaņu S bieži bērni aizstāj ar T un F. Skaņu Z aizstāj ar D, V, S.

Skaņu izrunas traucējumus var izraisīt:

1. **bioloģiski faktori** . (Miltiņa 2005; Volkova 1993; Fomičeva 1989; Baumanē 1979) Fiziskās dzirdes pazemināšanās, artikulācijas aparāta anatomiskās nepilnības, artikulācijas aparāta mazkustīgums u.c.
2. **Sociālie faktori**. Valodas apguves vide, nepietiekama uzmanības pievēršana bērna runai.

Fiziskās dzirdes pazemināšanās. Jau kopš dzimšanas brīža cilvēks atrodas skaņu jūrā, kuras tiek saklausītas ar ausīm un atpazītas, atšķirtas galvas smadzenēm ar dzirdes analizatora starpniecību. Pat sīks dzirdes traucējums spēj ietekmēt bērna runas attīstību, jo nerodas skaņu diferencēšanas iespējas. Bērns nespēj sadzirdēt balsīgā un nebalsīgā līdzskaņa skanējuma atšķirības. Nepietiekama dzirdes funkciju mazspēja noved pie runas attīstības traucējumiem. Bez dzirdes cilvēka runa nespēj attīstīties.

Artikulācijas aparāta anatomiskās nepilnības var rasties bērna dzīves laikā. Piemēram, īkšķa sūkāšana var radīt lūpu, zobu sakodienu anatomiskas izmaiņas, kas ietekmē bērna skaņu izrunu. Izmaiņas artikulācijas aparātā veido – sejas šķeltnes, nepareizs zobu sakodiens, zobu un mēles anomālijas, ciešā mēles saitīte u.c

Artikulācijas aparāta mazkustīgums. Pareiza skaņu izruna balstīta uz precīza artikulācijas aparāta kustību, tas ir, mēles, lūpu, žokļu un mīksto aukslēju darbības kontrolēšanu, veidojot skaņas. Šo orgānu kustību precizitāte bērnam attīstās pakāpeniski.

Runas orgānu kustīguma, plastiskuma un atbilstīgas normai darbības rezultātā rodas visas runāšanai nepieciešamās skaņas.

2.Sociālā vide ir ļoti svarīgs faktors bērna runas attīstībā. Bērna runas attīstība balstās uz vairākiem faktoriem, viens no tiem ir sociālā vide, kas nodrošina bērnam runas komunikāciju.

Sociālā vide, kurā bērns aug, var būt labvēlīga bērna runas un vispārīgajai psihiskajai attīstībai, ja ar bērnu sarunājas pareizā valodā, ja pastāvīgi reaģē uz dažādiem bērna runas izpaudumiem, ja veicina bērna runas veidošanos, ja atbild uz bērna uzdotajiem jautājumiem. Sociālā vide var būt arī nelabvēlīga bērna runas attīstībai, ja pieaugušais aprobežojas tikai ar bērna barošanu, ja ar bērnu nesarunājas, ja nereaģē uz bērna runu, ja pieaugušā runa ir neskaidra ar nepareizu dikciju (Kalniņa, Skrube, 1983, 10 – 11; Zaķe 2000, 3 – 5).

Sociālo vidi pirmsskolniekam nodrošina ģimene, vienaudži un skolotāji. Bērna aprūpētāja runa ir paraugs mazajam, tāpēc tai ir jābūt gan gramatiski pareizai, gan izteiksmīgai. Ir pierādīts, ka mazais ātrāk sāk reaģēt un saprast izteiksmīgu runu. Skanīga runa ir svarīga bērnam uzsākot pirmsskolas izglītības gaitas, spējot izteikt savas vajadzības, bērns jutīsies drošāk. Bērnam pieaugot, sociālā vide arvien vairāk ietekmē viņa prāta attīstību (Lieģeniece, 1999, 31).

Runas traucējumi tiek skatīti **klīniski pedagoģiskajā klasifikācijā** un **pedagoģiski psiholoģiskajā klasifikācijā**.

Klīniski pedagoģiskajā klasifikācijā noteicošā vieta ir ierādīta šādiem runas traucējumu veidiem.

1. Mutvārdu runas traucējumi
 - 1.1.Izteikuma fonācijas jeb ārējā noformējuma,
 - 1.2.Izteikuma strukturāli semantiskie jeb iekšējā noformējuma traucējumi.
2. Rakstu valodas traucējumi – atklāj runas traucējumu izpausmes, ko nosaka patoloģiskas izmaiņas runas aparāta anatomiski fizioloģiskā sistēma (Fomičeva, Volkova, Tūbele).

Pedagoģiski psiholoģiskajā klasifikācijā runas traucējumus iedala divās grupās:

1. Sazināšanās līdzekļu traucējumi
 - 1.1. runas fonētiskie,
 - 1.2.fonētiski fonemātiskie traucējumi;
 - 1.3.valodas sistēmas nepietiekama attīstība (VSNA).
2. Sazināšanās līdzekļu pielietojuma traucējumi – stostīšanās kā runas pamatfunkcijas traucējums esot apgūtai valodai, bet nespēja valodu izmantot saskarsmē (Miltiņa, 2005, 23).

1.tabulā ir uzskatāmi parādīti skaņu izrunas traucējumu apzīmējumi klīniskajā un pedagoģiskajā klasifikācijā.

1.tabula. Skaņu izrunas traucējumu apzīmējumi klīniskajā un pedagoģiskajā klasifikācijā

FONĒTISKIE TRAUCĒJUMI	
Klīniskajā klasifikācijā	Pedagoģiskajā klasifikācijā
sigmatismi	svelpēņu S,Z, šņāceņu Š,Ž, afrikātu C, DZ, Č, DŽ kropļota izruna
rotacismi	skaņas R kropļota izruna
lambdacisms	skaņu L, Ļ kropļota izruna
kapacisms	skaņu K, Ķ kropļota izruna
gammacisms	skaņu G, Ģ kropļota izruna
hiticisms	skaņas H kropļota izruna
jotacisms	Skaņas J kropļota izruna
FONĒTISKI FONEMĀTISKIE TRAUCĒJUMI	
parasigmatismi	svelpēņu S,Z, šņāceņu Š,Ž, afrikātu C, DZ, Č, DŽ aizstāšana vai jaukšana
pararotacisms	skaņas R kropļota aizstāšana vai jaukšana
paralambdacisms	skaņu L, Ļ aizstāšana vai jaukšana
parakapacisms	skaņu K, Ķ aizstāšana vai jaukšana
paragammacisms	skaņu G, Ģ aizstāšana vai jaukšana
parahiticisms	skaņas H aizstāšana vai jaukšana
parajotacisms	skaņas J aizstāšana vai jaukšana

Visbiežāk ir traucēta svelpēņu izruna, tāpēc darba autore pievērsīsies tiem, skatot vecākā bērna attīstības likumsakarības.

1.2. Svelpeņu izrunas traucējumu specifikas analīze vecākā pirmsskolas vecuma bērniem attīstības veseluma kontekstā

Skaņu izruna ir vārda izteikšanas, runas veidošanas, valodas lietošanas neatņemama sastāvdaļa, bez kuras nebūtu iespējama pilnvērtīga sazināšanās ar apkārtējiem cilvēkiem. Skaņu izrunas traucējumi, kā viens no runas un valodas attīstības dažādo traucējumu veidiem, ietekmē bērna attīstību kopumā. I. Miltiņa grāmatā “Skaņu izrunas traucējumi” (2005, 49) raksta, ka vairums bērnu latviešu valodas skaņu izrunā normu sasniedz 4 – 5 gadu vecumā. Taču ir arī bērni, kam individuālo, sociālo vai patoloģisko attīstības īpatnību dēļ rodas runas nepilnības. Jāatceras, ka runas problēmas ir cieši saistītas ar rakstu valodas problēmām. Valodai ir divas izpausmes formas – runas un rakstu valoda. Rakstība veidojas uz runas pamata. Tātad rakstība būs atkarīga no runas skaidrības un saprotamības. Skaņu izrunas traucējumi rakstību ietekmē, ja skolēnam ir vāji attīstīta fonemātiskā dzirde un nepilnīgi attīstīti skaņu analīzes un sintēzes procesi (Hadaņonoka, 2002, 248, Baumane, 2014, 5).

Jo runas traucējums ir smagāks, jo būtiskāk tas ietekmē visu bērna izziņas darbību, viņa stāvokli sabiedrībā. Bērns jūtas neveikli komunicējot ar vienaudžiem, jo viņš sāk apzināties, ka runā citādāk (Liepiņa, 2003, 94). Skaņu izrunas traucējumus būtu jāsāk novērst pēc iespējas ātrāk, jo, ja bērnam ir runas darbības vai valodas attīstības traucējumi, tad skolā viņam būs problēmas apgūt mācību vielu. Bērni nespēs pareizi saklausīt vārdu, saprast to nozīmi un atcerēties verbālo mācību materiālu. Skolēnam būs grūtības komunikācijā ar vienaudžiem un skolotājiem. Traucējumi var būt gan viegli, gan smagi. Tie var saistīties gan ar mutvārdu runu, gan lasīšanu un rakstīšanu. Ļoti lielas grūtības mācību procesā skolēniem sagādā nepietiekami attīstīta fonemātiskā uztvere. Pat nelieli fonemātiskās uztveres traucējumi var radīt grūtības lasīšanas un rakstīšanas procesā (Tūbele, 2002, 15 – 16).

Bērniem, kuriem ir fonētiski fonemātiskie traucējumi, bieži vien skaņas jauc un aizstāj, tāpēc ka viņiem ir ierobežotas aktīvo runas orgānu kustības, kas nespēj veikt plūstošas darbības (детская логопсихология, 2008, 59).

I.Miltiņa uzskata, ka logopēdam ir svarīgi zināt bērna attīstību veselumā, lai korekcijas darbā izvirzītu tos uzdevumus, kas atrodas bērna tuvākās attīstības zonā, izmantojot bērna individuālai attīstībai atbilstošus darbības veidus (Miltiņa, 2005,43).

Pedagoģijā un psiholoģijā bērnu attīstību iedala vecumposmos un raksturo pēc noteiktiem kritērijiem – fiziskā, psihiskā, sociāli emocionālā attīstība.

Bērna attīstība līdz 7 gadiem ir personības attīstības visnozīmīgākais posms, jo šī perioda fiziskā un psihiskā attīstība ir pamatā pārējo attīstības periodu rezultātiem (Svence, 1999, 77).

Darbā turpmāk tiek skatīta bērna attīstība vecākajā pirmsskolas vecumā, tas ir, 5 – 7 gadu vecumā, kā arī attīstības īpatnības bērniem ar fonētiski fonemātiskiem traucējumiem.

Lai nodrošinātu bērnam pilnvērtīgu logopēdisko palīdzību, nepietiek novērtēt izolētu runas attīstības traucējumu un labot to, bet bērns jāskata veselumā ar visām vecuma attīstībai raksturīgām iezīmēm.

Fiziskā attīstība. Ietver lielo un sīko muskuļu precīzas kustību prasmes.

Cilvēka attīstība ir viņa personības tapšanas un veidošanās process ārējo un iekšējo, vadāmo un nevadāmo faktoru ietekmē. Attīstība ir cilvēka fiziskās, intelektuālās un tikumiskās izaugsmes process un aptver visas kvantitatīvās un kvalitatīvās, iedzimto un iegūto īpašumu pārmaiņas. Cilvēka attīstība būtībā ir bērna, bioloģiska indivīda, kam ir cilvēka kā bioloģiskas sugas pārstāvja dotumi, fiziskā, intelektuālā un tikumiskā nobriešana par cilvēku kā personību, kā sabiedrības locekli (Jurgena, 2002, 23).

Laika posmā no dzimšanas līdz skolas vecumam bērns fiziski attīstās visintensīvāk. Pirmsskolas vecumā bērniem raksturīga liela kustību aktivitāte, augšana, koordinācijas spēju pilnveidošanās. 5 – 6 gadu vecumā bērnam izmainās ķermeņa proporcijas. Kājas aug ātrāk par ķermeni (ja 2 gadu vecumā tās veido 34% no auguma, tad 5 gadu vecumā – 44%). Piecgadīgā bērnam galva ir gandrīz sasniegusi pieauguša cilvēka galvas apmērus. Viņa sejas izteiksme zaudē savu bērnišķību un kļūst labāk izveidota un vairāk atklāj bērna individualitāti (Lieģiniece, 1995, 5).

Bērnu muskuļi šajā periodā ir labāk attīstīti nekā bērnu spēja tos kontrolēt. Pie fiziskās attīstības darba autore atzīmē, ka piedzimstot bērna visi muskuļi darbojas pareizi. Bērns pareizi elpo, piepildāms ar gaisu plaušas, pareizi žāvājas, atvērš muti iespējami plati un nezaudē ovālo veidojumu. Bet ar laiku cilvēks zaudē šo kustību pareizās iemaņas (Apele, 1982, 25 – 26).

Pirkstu sīkā muskulatūra vēl tikai attīstās, tāpēc 5 gadu vecumā bērniem var būt grūtības griezt ar šķērēm, līmēt papīra aplikācijas, precīzi nokrāsot malu, nepārkrāsojot pāri, uzvērt krelles, satvert zīmuli ar īkšķa un divu pirkstu palīdzību. Šīs darbības ir jāattīsta mācību procesā, izmantojot rotaļas. Pilnveidojas prasmes un iemaņas koncentrēt skatienu uz sīkām lietām un vienlaikus uz vairākām, jo acu un roku koordinācija pilnveidojas, redzes attīstība vēl nav beigusies. Zēniem šajā periodā ir labāk attīstīti lielie muskuļi un tie ir izturīgāki, bet meitenēm labāk attīstīta pirkstu sīkā muskulatūra un to kustības ir precīzākas (Svence, 1999, 77 – 78).

Turpmāk tekstā teoriju par to, kas bērnu attīstības likumsakarībās neatbilst normai bērniem ar skaņu izrunas traucējumiem, darba autore norāda slīprakstā.

Bērniem ar skaņu izrunas traucējumiem ir pirkstu kustību nepilnības, neveiklas lielo muskuļu kustības. Vērojamas vājas artikulācijas kustības, neizteismīga mīmika. Vispārējās, sīkās muskulatūras, mīmikas un artikulācijas īpatnības, ritma izjūtas nepilnības (Логопедия, 1989, 126).

I.Hadaņonoka logopēda darbā ir novērojusi, ka bērniem ar runas funkcionālajiem traucējumiem ir grūti sasiet kurpju auklas, sapīt pīnīti, aizpogāt pogas u.c. Valodas attīstības traucējumi skar visas bērna dzīves jomas, un tieši tādēļ skolotājs logopēds viens nekad nespēj šo problēmu atrisināt.

Liela nozīme ir arī kustību atmiņas attīstībai – staigāšanai pa līdzsvara balķi, braukšanai ar riteni, slidošanai, pašapkalpošanās kustībām, kā arī darbībām, kas saistītas ar pirkstu sīkā muskulatūru (Svence, 1999, 83). *Īpaši svarīgi vingrināties šāda veida fiziskajās aktivitātēs ir bērniem, kam ir skaņu izrunas traucējumiem, jo viņiem nereti ir vērojamas pirkstu kustību nepilnības un neveiklas lielo muskuļu kustības* (Логопедия, 1989, 126).

Sešgadīgs bērns ir sasniedzis tādu fiziskā un garīgā brieduma pakāpi, kas nodrošina iespēju sistemātiski mācīties (Grīnvalde, 2010, 5).

Psihiskā attīstība. Psihes attīstība notiek vadošās darbības ietvaros, tas ir, rotaļājoties. Ž. Piažē (2002, 11) bērnu nosauc par individuālo pētnieku, kas pēta gan sevi, gan apkārtējo vidi. Izzināšanas motivāciju rosina izziņas procesu komponenti – **uztvere, domāšana, uzmanība, atmiņa, runa, iztēle**. Šo procesu attīstīšana ir svarīga, lai bērns spētu veidot skanīgas, precīzas skaņas.

Pie psihiskām novirzēm pieder arī dažādas pakāpes runas traucējumi: no izrunas traucējumiem sākot un “valodas raustīšanās” līdz smagiem lasīšanas un rakstīšanas traucējumiem (Batņa 2007, 66).

Uztvere ir vadošais psihiskais process pirmsskolā. Uztvere nodrošina informācijas saņemšanu un pirmapstrādi, izveido pamatu domāšanas attīstībai, veicina valodas, atmiņas un uzmanības attīstību. Bērnu iesaistīšana dažādās šim vecumam atbilstošās darbībās var veicināt tās attīstību. Pirmsskolas vecuma bērniem tā attīstās caur rotaļu. Rotaļā bērns modelē visas apkārt notiekošās situācijas. Uztvere attīstās visā pirmsskolas posmā dažādu darbību rezultātā, piemēram, modelēšanā, zīmēšanā, konstruēšanā, grāmatu lasīšanā u.c. Labi attīstīta uztvere var izpausties kā bērna vērīgums, viņa spēja pamanīt priekšmeta detaļas. Pirmsskolas izglītības procesā uztvere tiek attīstīta, pilnveidota saskaņotā darbā ar domāšanu, iztēli un valodu. Jo pilnīgāka uztveres attīstība, jo sarežģītāka prāta attīstība. Uztveres priekšnosacījums ir sajūtas. Pirmsskolas izglītības programmai būtu jāveicina visas bērna maņas (ožu, garšu, redzi, tausti, dzirdi) izglītības procesā (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 13 – 15).

Domāšana – cilvēka objektīvās īstenības izziņas augstākā pakāpe, kas ļauj iegūt zināšanas arī par tādiem reālās pasaules objektiem, to īpašībām un attiecībām, ko nevar uztvert tieši ar jutekļu palīdzību (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 84).

5 – 7 gadu vecums bērniem ir svarīgs attīstības posms, kad turpinās atsevišķu orgānu un sistēmu attīstība, strauji aktivizējas runa, paplašinās vārdu krājums. Sāk veidoties iekšējās runas shēmas, domāšanas operācijas, spēja salīdzināt, ievērojot atšķirīgo un līdzīgo. Sākas bērna pilnveidošanās uzskatāmi tēlainās domāšanas un verbāli aprakstāmās domāšanas sākumiem. Sākas intensīva bērna sagatavošana skolas gaitām. Tā kā intensīvi sāk attīstīties abstraktā domāšana, svarīgi ir veltīt uzmanību psihiskajiem procesiem, it īpaši atmiņai, jo sākotnēji viss mācīšanās process sākas ar zināšanu iegūšanu un iegaumēšanu (Golubina, 2007, 119 – 121).

Domāšana ietver gan kritisko, gan radošo psihi aspektu. Tā iesaistās ikvienā psihi norisē, kas palīdz formulēt vai risināt problēmu, pieņemt lēmumu vai tiekties pēc izpratnes. Ar domāšanu cilvēks piešķir dzīvei jēgu. Domāšana attīstās sabiedrībā – domājošs bērns ir sociāla būtne (Fišers, 1990, 18).

Domāšana nav iespējama bez runas. Attīstās vairāki domāšanas veidi – uzskatāmi konkrētā, tēlainā un verbāli loģiskā domāšana. Domāšanas process bērnam šajā vecumā attīstās pamatojoties uz iegūtās pieredzes.

Domāšanas process bērniem ar fonētiski fonemātiskajiem traucējumiem nav skarts (детская логопсихология 2008, 59).

Runas mākslas būtība izpaužas domāšanas un valodas vienībā. Kas skaidri domā, skaidri runā. Domāšanas process ir cieši saistīts ar praktisko darbību. Praktiskā darbības procesā attīstās bērna domāšana un runa (Vedins, 2011, 214).

Domāšanas procesi, mācīšanās prasmju apguve un komunikācija balstās uz labskanīgas valodas attīstību. Sāk veidoties iekšējās runas shēmas. Veidojas pirmās domāšanas operācijas – spēja salīdzināt, ievērot atšķirīgo un līdzīgo, sāk darboties iztēle. Bērns virzās uz abstraktās domāšanas sākumiem (Golubina, 2007, 120).

Savos dziļajos pētījumos par vārda saistību ar domu Ļ. Vigotskis nonāk pie slēdziena, ka domas saistība ar vārdu rodas attīstības procesā, un domāšana un runa paver iespēju izprast cilvēka apziņas dabu. “Apziņa atspoguļojas vārdā kā saule mazā ūdens pilienā. Vārds ir saistīts ar apziņu, tāpat kā mazā pasaule ar lielo pasauli, kā dzīvā šūna ar organismu, kā atoms ar kosmosu. Vārds ir apziņas mazā pasaule. Apjēgtais vārds ir cilvēka apziņas mikrokosmos.” Vigotskis uzsver, ka noteicošais fakts – domāšana atkarīga no bērna sociālās un kultūras pieredzes (Vigotskis, 2002, 118, 357). Domāšanas pamati jāattīsta bērnībā, jo rodas spējas brīvi un radoši spriest, kad bērns veidojas kā domājoša persona, sava **ES**

apzināšanās. Vecākā pirmsskolas vecumā kā bērna attīstības līdzekļi ir rotaļas un spēles, kas sekmē domāšanas attīstību.

Bērniem, kuriem ir runas traucējumi, bieži ir problēmas ar informācijas atcerēšanos un tās izkārtošanu, jo tas ir saistīts ar valodu. Jo labāka bērnam valoda, jo labāk viņš spēj atcerēties informāciju, sakārtot domas, veidot asociācijas starp faktiem un jēdzieniem (Simta, Strika 1998, 44 – 45).

Uzmanība – cieši saistīta ar uztveres attīstību. Tas ir personības psihisks stāvoklis, kas izpaužas spējā koncentrēties uz kaut ko, uzmanība izpaužas cilvēka attieksmē pret kaut ko noteiktu. Pirmsskolas vecumam raksturīga pārsvarā netīša uzmanība. Taču veidojas pāreja no netīšās uzmanības uz tīšo, kas nepieciešama sākot mācības skolā. Zīmīgi, ka bērniem uzmanību izraisa tikai pievilcīgie objekti, kurus pavada pozitīvs emocionāls pārdzīvojums. Bērns uz uztveres objektu koncentrēties tik ilgi, kamēr būs interese, un 6 – 7 gadus veciem bērniem tās ir aptuveni 12 – 20 sekundes. Galvenās izmaiņas pirmsskolēnu uzmanības attīstībā ir šādas: palielinās uzmanības apjoms, pieaug uzmanības stabilitāte un sāk veidoties tīšā uzmanība, bet bērniem ar skaņu izrunas traucējumiem izmaiņas uzmanības attīstībā nav tik izteiktas un norit lēnāk, uzmanība ir nenoturīga, un grūtības rada spēja koncentrēties, kas ir attīstāma un pastiprināti vingrināma. Vecākā pirmsskolas vecuma periodā turpina veidoties „iekšējās uztveres shēmas”, bērns uztveres procesā redz tieši to, kas viņam ir būtisks (Svence, 1999, 80 – 86; Ļubļinska 1979, 168 – 173).

I. Miltiņa un S. Pastare (1997) raksta: “Bērns, kam ir nenoturīga uzmanība, nespēj koncentrēties, ar grūtībām veic mērķtiecīgu darbību, un savukārt minētā psihiskā īpatnība var ietekmēt runu kopumā.”

Atmiņa – funkciju veido tāds īstenības atspoguļojums, kad cilvēks agrāk uztverto saglabā un pēc tam atveido. Atmiņa ir viena no galvenajām cilvēka spējām, kas nepieciešama, lai attīstītos cilvēka intelekts. 5 – 6 gadīgam bērnam uzlabojas atmiņas stabilitāte, tāpēc bērni var viegli iegaumēt, izmantojot vienkāršas metodes un instrumentus, tas ir, shēmas, kartes un attēlus. Atmiņa attīstās no netīšās uz tīšo iegaumēšanu, saglabāšanu un tās reproducēšanu. Tīšās iegaumēšanas paņēmieni ir:

- atkārtošana;
- asociāciju veidošana;
- klasifikācija (grupēšana pēc noteiktām pazīmēm);
- grupēšanas pazīmju meklēšana (Ļubļinska 1979, 184; Svece, 1999, 80 – 82).

5 – 7 gadiem bērniem atmiņa pakāpeniski attīstās no netīšās uz tīšo iegaumēšanu, saglabāšanu un tīšo reproducēšanu, tomēr vairāk dominē netīšā iegaumēšana, kura ir saistīta

ar interesi un emocijām. Bērns šajā vecumā labāk atceras un iegaumē to, kas piesaista viņa interesi un uzmanību.

Reizēm bērniem, kam ir runas traucējumi, ir savdabīga izturēšanās. Reizēm viņi ir izcili spējīgi, reizēm pilnīgi apjukusi. Šīs svārstības visbiežāk izpaužas atmiņas jomā. Pētījumi rāda, ka problēmas rada informācijas iekļūšana atmiņā. Šie bērni ne vienmēr pareizi saprot teikto, mēdz atcerēties verbālos norādījumus. Bieži vārdus saprot, bet ir grūtības tos atsaukt atmiņā (Smita, Strika 1998, 42 – 60).

Bērniem ar fonētiski fonemātiskajiem traucējumiem ir sašaurināts atmiņas apjoms, to pavājināta uzmanības nenoturība un fonemātiskās dzirdes mazattīstība (детская логопсихология 2008, 59).

Iztēle ir ļoti dzīva un radoša, jo bērniem neprot norobežot īstenību no fantāzijām, realitāte nereti saplūst ar izdomu, taču vecākā pirmsskolas vecuma bērniem jūtama fantāzijas nošķiršana no realitātes. Bērns sāk norobežot izdomāto no īstenības (Golubina, 2007, 69). Darba autore, strādājot ar vecāko pirmsskolas vecuma bērniem, ir novērojusi, ka rotaļbiedri strīdas par to, kā ir vai nav realitātē. Strīdi ir daudz mērķtiecīgāki un vērsti uz realitāti. Rotaļās parādās darbības plānošana mērķa sasniegšanā.

Iztēlei ir visciešākā saikne ar domāšanu, īpaši tas izpaužas problēmsituācijās, precizē O. Ņikiforovs, akcentējot to, ka galvenā iztēles nozīme ir tā, ka iztēle ļauj iztēloties darba rezultātu pirms tā uzsākšanas, līdz ar to virzot cilvēku darbības procesā (Ņikiforovs, 2007, 239).

Runa vecākā pirmsskolas vecuma bērniem socializējas ikdienā, esot starp vienaudžiem un pieaugušajiem. Šajā vecumposmā būtiskākie jaunveidojumi ir – pāreja uz sakarīgas un izteiksmīgas runas pārvaldīšanu, sarežģītāku gramatiskās struktūras apguvi un iekšējās runas parādīšanos, runas izmantošanu savās darbībās (Ļubļinska, 1979; Lieģeniece, Nazarova, 1999).

5 – 6 gadīgam bērnam valodas attīstība sasniedz augstu līmeni. Lielākā daļa bērnu šajā vecumā izsaka visas skaņas, kas ir dzimtajā valodā, spēj regulēt balss skaļumu un tembru. Bērns spēj izteiksmīgi pajautāt vai paust izbrīnu. Bērna vārdu krājums ir salīdzinoši liels, attīstās prasme runā lietot sinonīmus un antonīmus. Vecākā pirmsskolas vecuma bērniem turpinās pilnveidoties valodas gramatiskās sistēmas kopsakarības (Ушакова; Струнина, 2004, 183).

Nepareiza skaņu izruna bērniem līdz piecu gadu vecumam ir pārejoša parādība. Bērniem sešu gadu vecumā ir attīstījusies jau fonemātiskā dzirde (spēja atšķirt smalki diferencētas skaņas). Šajā vecumā bērni spēj analizēt un sintezēt skaņas, kas veido vārdus (Baumanē, 1976, 5).

Palielinās runā lietoto lietvārdu, darbības vārdu, vietniekvārdu un īpašības vārdu skaits. Bērns lieto virsteikumus un palīgteikumus, bieži vien veidojas sarežģītas teikuma konstrukcijas. Savu valodu izmanto ne tikai savu darbību komentēšanai, bet arī pasaules atklāsmē un izpratnes veidošanā par to. Bērns šajā vecumā pāriet uz runu domās. Pilnveidojas bērna izpratne par vārda morfoloģisko lietojumu un tā fonētisko lietojumu (Grīnvalde L, 2010, 6; Kalniņa, Skrube, 1983, 12).

Runa ir fizisko kustību sastāvdaļa. Nereti bērniem, kam ir neveiklas kustības ir traucēta runa. I.Miltiņa raksta, ka bērniem ar skaņu izrunas traucējumiem var būt vāji attīstīta kustību koordinācija, grūtības rada orientēšanās telpā, noteikt labo un kreiso pusi, kā arī nav pietiekami attīstītas paškontroles iemaņas, viņi ar grūtībām veic mērķtiecīgu darbību (Miltiņa, 2005).

Organismā viss ir saistīts, piemēram, ja bērnam nebūs veiklas kājas un rokas, tad arī artikulācijas orgāni nebūs tik kustīgi un mazajam būs kavēta valoda. Jebkura kustību attīstoša nodarbība ir arī valodas attīstības nodarbība. Bērnu valodas attīstība ir cieši saistīta ar roku sīkās muskulatūras pilnvērtīgu darbību. Ja atpaliek pirkstu kustības, tad atpaliek arī runas attīstība (Hadaņonoka 2014; Miltiņa 2005).

Vecākajā pirmsskolas vecumposmā bērniem turpinās runas attīstības process – viņi turpina apgūt dzimto valodu. To veicina būtiskas izmaiņas, kas notiek 5 – 7 gadīga bērna fizioloģiskajā attīstībā un dzīves veidā. Apguvis patstāvības sākotnējās formas, bērns ātri uzkrāj juteklisko un praktisko pieredzi. Arvien daudzveidīgāki un saturīgāki kļūst bērna darbības veidi: radošās un didaktiskās rotaļas, nodarbības zīmēšanā, rēķināšanā, runas nodarbībās, arī ikdienas saskarsme ar pieaugušajiem sadzīvē (Ļubļinska, 1979, 266).

I.Hadaņonoka uzsver, ka zinātniskā pieredze un darbs ar bērniem pierāda, ka arī runas attīstības aizkavēšanās un runas traucējumi atsaucas uz bērna psihisko attīstību. *Aizkavējusies runa rada traucējumus dažādos psihiskos procesos (atmiņā, domāšanā, uzmanībā u.c.) un negatīvi ietekmē bērna raksturu un uzvedību, kā arī būtiski kavē socializācijas procesa attīstību, jo pilnvērtīgi nenotiek saskarsme ar vienaudžiem un pieaugušajiem. (Hadaņonoka 2002, 195).*

Jo labāka bērnam ir valodas prasme, jo labāk viņš spēj atcerēties informāciju, organizēt domas, veidot asociācijas starp faktiem un jēdzieniem un tikt galā ar abstraktiem jēdzieniem. Bērni, kuriem ir valodas traucējumi, bieži cīnās ar grūtībām šajās jomās (Smita, Strika, 1998, 41). Bērni iegaumē ļoti labi to kas saistīts ar personīgo pieredzi. Šo pieredzi ļoti labi veidot izmantojot maņas – tausti, ožu, garšu, redzi, dzirdi. Minētā informācija var palīdzēt logopēdam uzlabot korekcijas darba efektivitāti.

Nepilnvērtīgas runas attīstības līmenis ietekmē arī visus bērna attīstības komponentus – atmiņu, uzmanību, kustību koordinācijas, darba tempu, darba spējas. Jo labāk bērnam attīstīta valodas prasme, jo labākas ir spējas ir koncentrēties darbam, atcerēties dzirdēto informāciju, saprasties ar vienaudžiem. Tāpēc jo ātrāk izdosies noteikt runas traucējuma esamību un tā cēloņus, jo ātrāk bērnam būs iespēja pilnvērtīgi attīstīties (Tūbele, 2002, 17).

Sociālā attīstība ir process, kurā persona apgūst sabiedrības kultūru, sociālās normas, sociālo pieredzi un zināšanas, tradīcijas, vērtības, uzvedības un izturēšanās prasmes, lai vieglāk iekļautos, atrastu savu vietu un spētu pilnvērtīgi dzīvot noteiktā sabiedriskā vidē, vienlaikus attīstot arī savas individuālās dotības, garīgo būtību. Visintensīvāk šis process notiek bērnībā (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000, 161).

Sociālā un emocionālā bērna attīstība ir svarīga jebkurā vecumposmā. Lai veidotos personība ir nepieciešams pārvaldīt jūtas, saprast emocijas un vajadzības, spēt pozitīvi sadarboties ar līdzilvēkiem. Bērna pirmais kontakts ir ar māti. Jau Dž. Boulbijs atklāja, cik svarīgs bērna attīstībai ir bērna un mātes kontakts agrīnā attīstības periodā (Boulbijs, 1998).

Mīlestība ir viena no cilvēka vajadzībām. Lai raisītos valoda un sekmīgi attīstītos runa, liela nozīme ir bērna saiknei ar pieaugušo, ir jāveido dialogs, lai bērnos pastiprinātos vajadzība pēc izzīņas. Mūsdienu tehnoloģiju ikdiena bieži aizstāj sarunāšanos savā starpā, rotaļu un spēļu spēlēšanu. Strādājot ar bērniem ikdienā, darba autore ir pārliecinājusies, ka arvien vairāk pirmsskolas vecuma bērni nemāk turēt zīmuli, griezt ar šķērēm, plēst lapu, zīmēt ar otiņu u.t.t. Bērniem nav attīstīta pirkstu sīkā muskulatūra atbilstoši vecumposmam. Bērniem ir ļoti svarīgi vingrināt pirkstus, jo, vingrinot tos, tiek darbināta tā smadzeņu daļa, kas atbild gan par rakstīšanu, gan par runāšanu. Bērnam ir svarīgs kontakts ar vecākiem, tāpēc labākais, ko vecāki var bērnam dot ir pavadītais laiks kopā, kas tiek veltīts rotaļām, kas vienlaicīgi attīsta valodu un veicina kustības. Saskarsmes nozīmi bērna attīstībā akcentējis Š. Amonašvili. Viņš uzsver, ka skolotājam jāprot strīdēties ar bērnu tā, lai viņos pastiprinātos zinātkāre, jāprot brīnīties, sajūsmināties un aizrauties tāpat kā brīnās, sajūsminās un aizraujas bērni paši, vienlaicīgi jā māca bērniem atbildēt arī loģiski uz jautājumiem (Amonašvili, 1988, 25).

Darba autores secinājumi:

- Runa ir senākais un biežāk lietotais sazināšanās līdzeklis.
- Bērna runa veidojas aprūpētāju valodas ietekmē, kur videi ir liela nozīme bērna runas attīstībā.
- Bērniem ar skaņu izrunas traucējumiem vērojams – artikulācijas aparāta mazkustīgums, sīko kustību aizture, fonemātiskās uztveres mazattīstība.

2.Vingrinājumu un rotaļu nozīme logopēdu korigējoši attīstošā darbībā saistībā ar problēmu

Rotaļa ir viens no aktivitātes veidiem, kas bērnam ir vispieejamākais, un, ko pirmsskolas izglītības skolotājs izmanto mācību procesā. Rotaļa bērnam attīsta psihi, kas vēlāk būs nepieciešami mācību procesam un saskarsmei ar līdzcilvēkiem.

Šajā nodaļā darba autore aplūkos rotaļu būtību un nozīmi pirmsskolas pedagoģiskajā procesā kā arī rotaļu un vingrinājumu, modelēšanas izmantošanas iespējas bērnu runas pilnveidošanas un attīstīšanas procesā.

Rotaļa – interesanta, izklaidējoša rakstura nodarbība grupā laika īsināšanai, atpūtai, redzesloka paplašināšanai, pozitīvu attiecību veidošanai vai kādam noteiktam mācību mērķim; svarīga mācīšanās darbība bērniem pirmsskolas un jaunākā skolas vecuma bērniem (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000,150).

I.Miltiņa raksta, ka strādājot ar pirmsskolēnu, logopēds ir rotaļnieks, un rotaļa kļūst par līdzekli, ar kura starpniecību bērns apgūst valodas likumsakarības, pilnveido runas prasmes un iemaņas, apgūst sociālās lomas (Miltiņa, 2005, 17). Pirmsskolēna vadošā izteikšanās forma ir rotaļa. Bērna vispusīgajā attīstībā izmantojamas daudzveidīgas darbības: rotaļas, eksperimenti, ritmiskas kustības, konstruēšana u.c.

Pirmsskolas bērnība – cilvēka dzīvē ir ļoti īss laika posms, pavisam tikai pirmie septiņi gadi. Šajā periodā kā nekad strauji mainās un ātri notiek bērna attīstība. Rotaļa ir viens no veidiem kā bērnam uzskatāmi un saprotami to parādīt lietu kārtību vidē. Jau J. A. Komenskis rakstīja: “ Rotaļājoties var iemācīt to, kas vēlāk var dot lielu labumu, kad to prasa laiks un apstākļi” (Komenskis, 1992, 158). Bērnību J. A. Komenskis salīdzinājis ar mīkstu vasku, kuru var veidot, piešķirot tam vēlamo formu.

Nav bērnu, kuriem nepatīktu spēlēties, bet pirmsskolas vecuma bērniem rotaļas ir viņu darbības pamata izpausmes veids. Rotaļa bērniem ir vispieejamākais darbības veids, kā pārstrādāt iespaidus un zināšanas, ko sniedz apkārtējā pasaule. Rotaļājoties bērns apgūst jaunas zināšanas, nepiespiestā, sev tik tuvā veidā. D. Dzintere un I. Stangaine, apkopojot vairāku psihologu, zinātnieku un pedagogu atziņas par cilvēka rotaļu nozīmīgo posmu, ir izdalījušas šādus atzinumus:

- rotaļa ir viens no nedaudzajiem darbības veidiem, ar kuru cilvēks ir saistīts visu mūžu. Atšķirīga ir tikai attieksme – bērnībā rotaļa ir nopietna nodarbošanās, vēlāk izklaide, relaksācija;

- bērniība – tas nav tikai laimīgākais un bezrūpīgākais laika posms, tas ir arī personības intensīvākais attīstības posms, kur neaizstājama loma ir rotaļai, kas ir bērna dzīvesveids. To, kas nav izveidojies pirmsskolas vecumā, grūti atgūt vēlākā laika posmā;
- mainoties sabiedrībai, ļaužu attiecībām, dzīves apstākļiem, notiek izmaiņas arī bērnu rotaļās, jo bērna rotaļa atklāj bērna stāvokli sabiedrībā, pašas sabiedrības specifiku, atklāj bērna intereses, vērtības un priekšstatus;
- rotaļa liecina par izglītības darba kvalitāti pirmsskolas izglītības iestādē, bērna attīstību veselumā (Dzintere, Stangaine, 2005, 10 – 11).

Rotaļas daudzveidīgo funkciju dēļ to izmanto kā bērna attīstības, mācību un audzināšanas līdzekli, jo rotaļa var būt:

- bērna patstāvīga aktivitāte, darbības veids, kas veicina bērna attīstību veselumā;
- bērna dzīves organizācijas forma;
- bērna pašizteikšanās līdzeklis – “Ko es varu,” “Ko es vēlos,” “Ko es protu”;
- bērna attīstības izzināšanas līdzeklis;
- bērna attīstības korekcijas un **diagnozticēšanas līdzeklis**;

No tā, cik vispusīgi izdodas izmantot šīs daudzveidīgās funkcijas, ir atkarīga bērna pašattīstība. Vēcākā pirmsskolas bērna rotaļā parādās cilvēku attiecības, kas ir balstītas uz bērna socializāciju vidē (Dzintere, Stangaine, 2005, 18).

Rotaļājoties bērns mācās – ticēt sev, emocionāli pierast un adaptēties jaunajā vidē, izpaust savas jūtas, pārdzīvojumus. Latvijas pirmsskolas izglītības programmā īpaši tiek uzsvērts tas, ka mācībām pirmsskolā jānotiek caur rotaļu, tikai jāatceras, ka jebkuras rotaļas pamatā ir rotaļnieku prieks un aizrautība, tādēļ, ja kādā rotaļā bērniem neveicas vai viņi nespēj uztvert rotaļas noteikumus, tad tas nozīmē, ka izvēlēti vecumam vai bērnu attīstības līmenim nepiemēroti uzdevumi (Brice, 2013, 5).

Dzintere, Stangaine balstās uz Ž. Pieažē izteiktajām atziņām, par to, ka rotaļu procesu var izdalīt trīs atšķirīgās stadijās: rotaļa – vingrinājumi (attīsta iemaņas), simboliskā rotaļa (veicina realitāti aizstāt ar zīmēm, simboliem, radot pamatu mākslinieciskajam procesam), rotaļa ar noteikumiem (pieļauj sadarbību, sacensību). Valoda rotaļas procesā veic regulējošu funkciju (Dzintere, Stangaine 2005, 27 – 40).

Strādājot pirmsskolas izglītības iestādē nākas novērot, ka bērni, kuriem ir runas traucējumi bieži rotaļās nepiedalās. Tie labprāt piedalītos, bet vienaudži viņus atgrūž. Tas ļoti spilgti redzams vecākajā pirmsskolas vecumā.

Nereti bērni, kam ir skaņu izrunas traucējumi, saskaras ar apkārtējo cilvēku negatīvo attieksmi, kas mazina bērna motivāciju izteikties. Šie bērni uz vienaudžu negatīvo attieksmi var reaģēt agresīvi (детская логопсихология. 59).

Vingrinājumi ir mācību darbība, ko veic, lai mācību vielu apguvē, risinot vairāk vai mazāk vienveidīgus vai regulārus uzdevumus, nostiprinātu un pilnveidotu un pilnveidotu prasmes un iemaņas, iegūtu fizisku vai psihisku īpašību vai spēju (Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca, 2000,190).

J. Lūse, I. Miltiņa, S. Tūbele atzīmē, **vingrināšana** – ir process, kad ar sistemātiskām darbībām, nodarbībām, vingrinājumiem, treniņu attīsta kādu īpašību, spēju, pilnveido prasmes un iemaņas (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 366).

Kā norāda A.Buivide, bērni bieži nepievērš uzmanību sejas mīmikai, tās izteiksmīgumam. Bērniem ar runas traucējumiem grūtības sagādā saraukt pieri, pievērt vienu aciņu, tad otru. Vērojams ir neievingrināts artikulācijas aparāts. Tāpēc vēlams ir veikt regulārus vingrinājumus lūpām, mēlei, aukslējām un žokļiem. Vingrinājumus var veikt ar īpašiem materiāliem, piemēram, ar papīra sloksnītēm, taurītēm, salmiņiem u.c. Vingrinājumus visbiežāk veic pie spoguļa. Darba autore ir novērojusi, ka ļoti bieži bērnam ir interesanti sevi pētīt spogulī, tas liek secināt, ka mājās spoguļi nav bērna augumam atbilstīgi. Vingrinājumi tonizē un harmonizē muskuļu sistēmu, kā arī uzlabo to elastību. Ar vingrinājumiem ir iespējams izraisīt jaunas artikulācijas aparāta kustības un atjaunot novārtā atstātās (Buivide, 2012, 9).

Bērniem bieži novērojama skaņu izrunas kropļošana, jaukšana, pārstatīšana un tas var būt cēlonis neveiksmīgai dzimtās valodas apguvei. Lai novērstu skaņu izrunas traucējumus ir nepieciešami vingrinājumi, kas dod iespēju šo skaņu izrunāt un sadzirdēt, tas ir, atšķirt starp pārējām skaņām. Pareiza skaņas izruna būs atkarīga no runas orgānu – mēles, lūpu, zobu – stāvokļa. Logopēdijā skaņu izrunas traucējumu korekcijā izdala daudzveidīgus vingrinājumus un rotaļas, piemēram, elpošanas vingrinājumi “Malkas skaldītājs”, “Lidmašīna”, “Sūknis”, “Svece”. Lūpu un mēles vingrinājumi – “Plācenītis”, “Adatiņa”, “Garšīgais ievārījums”, “Puklstentiņš”, “Zirdziņi”.

Logopēdijā skaņu izrunas traucējumu korekcijā vingrinājumus un rotaļas iedala sekojoši:

- artikulācijas aparāta vingrinājumi;
- fonemātiskās uztveres vingrinājumi;
- pirkstu vingrinājumi un rotaļas.

Artikulācijas aparāta vingrinājumi veicina bērna spēju atrast pareizo skaņas artikulācijas pozu, kas ir nosacījums pie skanīgas skaņas veidošanas.

Tā kā korekcijas darbs pirmsskolā ir ietverts rotaļā, tad pirms artikulācijas vingrinājumu izpildes bērns jāiepazīstina ar to caur rotaļu, piemēram, logopēds var izmanto pasaku “Pasaka par jautro mēlīti”.

Reiz dzīvoja mēlīte (parādam mēli)

Tā dzīvoja mājiņā (muti taisām ciet)

Re kā, mēlīte pamodās! (izbāžam mēli)

Uz augšu, uz leju staipījās (pieliekam mēli pie augšlūpas, pie apakšlūpas)

Tā mazliet pasēdēja (izbāžam tikai mēles galiņu)

Pa labi un pa kreisi paskatījās (pagrozam mēli pa labi un pa kreisi)

I. Zaķe artikulācijas aparāta vingrinājumus izdala:

- elpošanas vingrinājumi – tie māca, ka cilvēks ir spiests ieelpot tik gaisa, lai tā pietiktu izrunājot vārdus;
- vingrinājumi mēlei – jāpanāk mēles elastību, jo no mēles kustības ir atkarīga skaņas izrunas pareizība;
- vingrinājumi lūpām ir nepieciešami bērniem ar mazkustīgām lūpām un bērniem ar vāju siekalas rīšanas refleksu (Zaķe, 2000, 17 – 23).

Miltiņa I. un Pastare S. grāmatā “Pirmie soļi logopēdijā” norāda, ka ir noteiktas prasības, kas jāievēro veicot artikulācijas aparāta vingrinājumus – izstrādāt iemaņas, ieņemt noteiktu pozu, noturēt to, plastiski pārlēgties no vienas artikulācijas pozas citā. Artikulācijas vingrinājumu sistēmā iekļaujami gan statiskie, gan dinamiskie vingrinājumi. Nodarbībām jābūt īslaicīgām, bet biežām, lai bērns nenogurtu un veidotos noteiktas prasmes.

Vingrinājumi dod vislabākos rezultātus, ja tie ietverti bērnam interesantā formā. Attīstot valodu ar didaktisko rotaļu palīdzību, bērnu atmiņā nostiprinās priekšmeta un to īpašību nosaukumi. Didaktiskā rotaļa vingrina domāšanu, atmiņu, uzmanību, iztēli. Lai artikulācijas aparātu sagatavotu skaņas izrunai, kā arī, lai precizētu skaņu izrunu, logopēds izvēlas īpašas rotaļas, izmanto dažādus vingrinājumus (Kalniņa, Skrube, 1983, 94).

D. Lieģeniece un I. Nazarova raksta, ka bērna runa pilnveidojama, izmantojot runāšanu, stāstīšanu, klausīšanos, atbildēšanu uz jautājumiem (Lieģeniece, Nazarova, 1999, 36 – 44).

Logopēdija ir speciālās zinātnes nozare, kas izzina, analizē un izstrādā speciālas, koriģējoši attīstošās mācību un audzinošās metodes, ar kuru palīdzību tiek novērsti valodas un

runas traucējumi. Tātad logopēds izzina runas traucējumus, to cēloņus, analizē un izstrādā mācību plānu. 5 – 6 gadīgiem bērniem vadošā zināšanu apguves forma ir rotaļa. Logopēda uzdevums, strādājot pirmsskolas izglītības iestādē, ir būt bērna rotaļu biedram, kas palīdz novērst runas traucējumus, izmantojot bērnam raksturīgo izzināšanas procesu – rotaļu. Mazais rotaļās būs motivēts darboties un nebaidīsies sadarboties ar logopēdu. Logopēda darbība ir pedagoģisks process, kurā tiek veikti koriģējoši attīstošie un audzinošie uzdevumi. Tā kā pirmsskolas izglītība balstās uz rotaļu, tad logopēds savā darbībā izmanto tās, iekļaujot mērķtiecīgā, sistemātiskā mācību procesā. Viens no galvenajiem logopēda uzdevumiem ir panākt bērnam interesantu mācību procesu, bet ne tikai izklaidējošu, bet mācīt spēlējoties. Izglītojoša rotaļa noņem bērnam emocionālo un fizisko slodzi. Uzsākot koriģējoši attīstošo darbību, logopēdam jāizpēta –

- skaņu izruna (piemēram, ar attēlu palīdzību vai liekot bērnam norunāt dzejoli). Bērnu skaņu izrunas pārbaude var būt gan frontāla, kad logopēds pārbauda bērnus grupā, uzklusot skolotāja novērojums, mediķa atzinumus, gan individuālā runas pārbaudē, kas notiek padziļināti, strādājot ar vienu bērnu;
- artikulācijas aparāta darbība (piemēram, veicami vingrinājumi mēlei, izzinot, vai bērns spēj tos precīzi veikt);
- fonemātiskās uztvere, skaņu analīze un sintēze;
- vārdu krājums;
- runas gramatiskā uzbūve (Baumane, 2014, 8).

Logopēda koriģējoši attīstošās darbības procesā tiek izdalīti četri darba posmi. Katrā posmā ir savi mērķi un darba saturs. Logopēds, strādājot ar bērnu posmu pa posmam, darbojas ievēro uzmanību, neatlaidību, pacietību, mērķtiecību. Ņemot vērā, ka ne katra jaunā iemaņa veidojas uzreiz, ka katrā nākamajā posmā ir nepieciešama iepriekšējā posmā apgūto iemaņu nostiprināšana (Фоминцева, 1989, 29). Jebkuram mācību procesam galvenais ir mērķtiecīgums un sistemātiskums. Svarīgi ir ievērot virzību no vieglākā uz sarežģītāko, neradot bērnam sajūtu, ka viņam tas nav pa spēkam. No pozitīvas sadarbības ar pieaugušo bērns nonāk pie secinājuma, ka viņš spēj veikt uzdotos vingrinājumus, pārliecinās, ka runa uzlabojas.

Pirmais koriģējoši attīstošais darba posms –

- sagatavošanas posms.

Šī posma galvenais mērķis ir sagatavot runas aparātu pareizai kustībai. Lai to panāktu, tiek izmantoti dažādi lūpu, mēles, balss un elpošanas, mīksto aukslēju vingrinājumi. Šajā posmā izmanto spoguļi, lai bērns redzētu savas kustības un spētu tās labot. Logopēda uzdevums sagatavošanas posmā ir aktivizēt bērna dzirdes uzmanību, fonemātisko uztveri,

pilnveidot bērna artikulācijas aparāta kustības un aktivizēt bērna pirkstu sīko muskulatūru (Miltiņa, Pastare, 1997, 16).

Otrais koriģējoši attīstošais darba posms –

- skaņas pareizas izrunas mācīšanas posms.

Šajā posmā bērnam iemāca konkrētas skaņas pareizu artikulāciju un valodas normai atbilstošu skanējumu. Izolētas skaņas mācīšanas posms balstās uz skaņas atdarināšanas pamata, uz iepriekšējā posmā iestrādātajām kustībām, veseluma skatījumā. Skaņu sāk mācīt tad, kad bērns brīvi izpilda vingrinājumus, spēj atšķirt skaņas pareizo izrunu no kļūdainās, saklausīt un atšķirt pēc dzirdes pareizo skaņu no kļūdainās. Logopēds izmanto katrai skaņai piemeklētu simbolu, piemēram, pie traucētas patskaņu izrunas logopēds var izmantot sarkanu aplīti. Saklausot konkrētu patskani, bērns paceļ kartīti.

Trešais koriģējoši attīstošais darbības posms –

- skaņas nostiprināšanas (automatizēšanas) darba posms.

Šī posma mērķis ir pakāpeniska, precīza iemācītās skaņas ieviešana bērna runā – zilbēs, vārdos, vārdu savienojumos, teikumos, saistītajā runā.

Skaņu nostiprināšanas posms ir noslēdzies, ja bērns skaņu pareizi izrunā saistītā runā – pasakās, tautasdziesmās, sakāmvārdos, parunās, stāstos, dzejoļos – un ir apguvis prasmi jaunapgūto skaņu lietot savā runā komunicējot ar apkārtējiem (Miltiņa, 2005, 75 – 79).

Ceturtais koriģējoši attīstošais darbības posms –

- skaņu diferencēšanas darba posms.

Šis logopēda attīstoši koriģējošā darbībā ir nepieciešams tad, ja bērns skaņas aizstāj vai jauca.

Skaņu diferencēšana norit trīs virzienos:

- skaņu diferencēšana pēc akustiskajām pazīmēm;
- skaņu diferencēšana pēc artikulācijas pazīmēm;
- fonemātiskās analīzes un sintēzes iemaņu veidošana (Skaista, Bārda 2011; Miltiņa 75 – 84).

Darba autores secinājumi

- Rotaļa ir pirmsskolniekam bagātināta valodu, emocionālo pasauli, rosina fantāziju, tā atklāj bērna emocijas un noņem spriedzi.
- Rotaļu izmanto kā bērna attīstības, mācību un audzināšanas līdzekli.
- Vingrināšana ir sistemātisks process, kas attīsta prasmes un iemaņas.

3.Svelpeņu (S, Z) izrunas traucējumu korekcija 5 – 6 gadīgiem bērniem

Pētījums tiek veikts Krustpils novada Sūnu pamatskolas pirmsskolas grupā no 2014. gada oktobra līdz 2015. gada aprīlim. Pētījumā piedalās 20 vecākā pirmsskolas vecuma bērni, no tiem 5 bērni ar skaņu **S** un **Z** izrunas traucējumiem.

Pētījumā tiek izmantotas šādas metodes:

- darbs ar literatūru problēmas skatījumā
- bērnu novērošana
- bērnu runas logopēdiskā izpēte
- pedagoģiskā izmēģinājuma darbība
- iegūto datu analīze

Darbs ar literatūru problēmas skatījumā – literatūras izpēte, tiek izvēlēta un precizēta tēma, noteikti uzdevumi un pētījuma galvenā ideja, izstrādāta hipotēze un zinātniskā darba metodika, vispusīgi un sistemātiski pārzināta literatūra par pētāmo problēmu spēj pētījumu veikt sekmīgi. Pētot literatūru par izvēlēto problēmu, nepieciešams veikt pierakstus. Darbs ar literatūru nepieciešams visās pētniecības darba stadijās (Albrehta, 1998, 9). Šo metodi darba autore izmanto 1., 2., 3. nodaļās, lai analizētu dažādu autoru teorētiskas atziņas par konkrēto tēmu, lietotu tās praktiskās daļas īstenošanai.

Novērošana – empīriskā pētīšanas metode. Metode, lai iegūtu sistematizētus datus par noteiktu pētāmās grupas darbību. Pētnieks tieši nepiedalās procesā, kuru pētī, bet ir “novērotājs no malas”. Procesā dalībnieki tiek novēroti tajā dabiskajā vidē, kurā process notiek (Geske, Grīnfelds, 2001, 44). Šo metodi darba autore izmanto 3.1. apakšnodaļā ar mērķi izziņāt bērnus pedagoģiski un psiholoģiski, novērojot bērnus ikdienas nodarbībās, rīta aplī u.c.

Bērnu runas logopēdiskā izpēte. Rūpīga un secīga bērnu runas pārbaude un tajā iegūto precīzo datu izpēte, būtiski nosaka logopēdiskā korekcijas darba virzienus (Miltiņa, 2005, 61). Šo metodi darba autore izmanto 3.1. apakšnodaļā, lai veiktu precīzu bērnu skaņu izrunas traucējumu izpēti, jo iegūtie dati ir ļoti nozīmīgi, lai veiktu mērķtiecīgu, koriģējoši attīstošu logopēda darbību.

Pedagoģiskā izmēģinājuma darbība. Ļauj izziņāt un analizēt cēloņseku sakarības, izziņāt vai precizēt jaunas darbības un faktus, uzkrāt tos nepieciešamā apjomā (Albrehta, 1998, 16). Šo metodi darba autore izmanto 3.2. apakšnodaļā, atlasot vingrinājumus un rotaļas, bērnu specifiskajām vajadzībām, lai veiksmīgi noritētu koriģējoši attīstošā darbība.

Iegūto datu analīze. Ļauj praktiskajā pētījumā apkopot, analizēt un novērtēt pedagoģiskās izmēģinājuma darbības dinamiku bērnu skaņu izrunas korekcijā (Jurgena, 2002, 49). Šo metodi darba autore izmanto 3.3. apakšnodaļā, lai salīdzinātu logopēda darba rezultātus.

3.1. Bērnu pētāmās grupas logopēdiskā izpēte un raksturojums

Frontālā jeb sākotnējā bērna runas pārbaudē darba autore izmanto S. Tūbeles ieteikumus (Tūbele, 2005, 36). Ļoti svarīgi ir ne tikai vērot bērnus dienas ritmā, bet arī veikt pedagoģiskos vērojumus skolotāju vadītajās nodarbībās (pedagoģiskais vērojums – skat. 1. pielikumu).

Individuālā jeb padziļinātā bērnu izpēte notiek logopēda kabinetā, izmantojot skaņu izrunas pārbaudes kartotēku (skat. 2. pielikumu). Skaņu izrunas pārbaudes kartotēkā pētāmās skaņas ir ietvertas vārda sākumā, vidū un beigās. Rezultāti apkopoti 2. tabulā.

2.tabula. Bērnu grupas skaņu izrunas pārbaudes rezultāti 2014. gada oktobrī

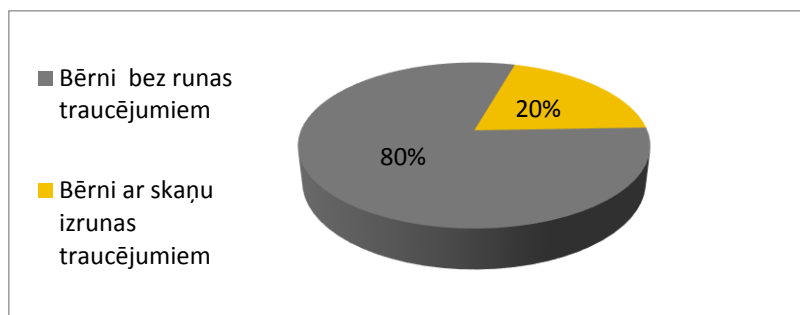
Vārds	Skaņas																											
	P	B	V	F	M	T	D	N	S	Z	C	Dz	Š	Ž	Č	Dž	L	R	Ķ	Ģ	Ļ	Ņ	J	K	G	H		
	Lūpeņi					Priekšējie mēleņi												Vidējie mēleņi					Pakaļējie mēleņi					
Anna																												
Emīlija																												
Sofīja									●																			
Alekss																												
Madara																												
Juris																												
Linda																												
Roberts																												
Jānis									▲																			
Ralfs																												
Igors																												
Agata																												
Olga																												
Karlīna																												
Lauris																												
Daniels									▲																			
Krišjānis									▲																			
Ainārs																												
Emīls									▲																			
Veronika																												

Apzīmējumu skaidrojumi:

- ▲ – skaņas aizstāšana (fonētiski fonemātiskais skaņu izrunas traucējums)
- – skaņas S starpzobu izruna (fonētiskais skaņu izrunas traucējums)

Veicot individuālo izpēti, darba autore nonāk pie secinājuma, ka no 20 bērniem

- 15 bērniem runas attīstība atbilst vecuma normai;
- 5 bērniem ir dažādi skaņu izrunas traucējumi (skat. 1. attēlu)

1. attēls. Individuālajā runas izpētē iegūto rezultātu procentuālais atspoguļojums 2014.

gada oktobrī

Turpmāk tekstā darba autore pievēršas bērniem, kuriem ir fonētiskie (starpzobu izruna) un fonētiski fonemātiskie (skaņu aizstāšana) izrunas traucējumi, tie ir 5 bērni.

S → T

Jānis

Emīls

Daniels

S → F

Krišjānis

S → starpzobu izruna

Sofija

Bērniem, kuriem ir skaņu izrunas traucējumi (starpzobu izruna šajā gadījumā), uzmanība pievēršama arī artikulācijas aparāta uzbūvei. Izpētē iegūtie rezultāti sakārtoti 3. tabulā

3. tabula. Artikulācijas aparāta izpēte 2014. gada oktobrī

Vārds	Artikulācijas aparāta uzbūve			
	Lūpas	Zobi	Mēle	Cietās un mīkstās aukslējas
Jānis	N	N	N	N
Emīls	N	N	liela (nevingrināta)	N
Daniels	N	N	N	N
Krišjānis	N	N	N	N
Sofija	N	N	liela (nevingrināta)	N

Darba autore pēc artikulācijas aparāta izpētes secina, ka četriem no pedagoģiskajā darbībā iekļautajiem bērniem, nav izteiktu neatbilstību normai. Savukārt diviem bērniem novērojama liela, nevingrināta mēle.

Balstoties uz teorētiskajā literatūrā analizēto, ka skaņu aizstāšanas gadījumos visbiežāk traucējumi ir saistīti ar fonemātiskās uztveres nepietiekamību, tiek pārbaudīti **fonemātiskie procesi**. I. Miltiņa (2005, 49 – 50) un S. Tūbele (2002, 41) raksta, ka, lai sāktu

fonemātiskās uztveres pārbaudi ir jāpārlicinās, ka nav traucēta fiziskā dzirde, jo pat nelieli tās traucējumi var būt pamats fonemātiskās dzirdes nepietiekamībai. Ņemot vērā šo atziņu, darba autore pārlicinās, ka bērns nepārjautā dzirdēto, nelasa no lūpām un iestādes medicīnas darbinieks apstiprina, ka dzirdes traucējumu nav nevienam no šiem bērniem.

Darba autore fonemātisko procesu pārbaudei izmantos 5 kritērijus (katram kritērijam atbilstīgi divus uzdevumus – radītājus) (skat. 3. pielikumu). Par katra uzdevuma (radītāja) precīzu izpildi bērns saņem no 1 līdz 3 punktus. Ja bērns gandrīz nespēj veikt uzdevumu, tad saņem – 1 punktu, ja, daļēji izpilda – 2 punktus, ja precīzi izpilda – 3 punktus. Turpmākajā tekstā darba autore īsā pārskata sniedz fonemātiskās uztveres pārbaudes rezultātus.

Zilbju rindas atkārtošana grūtības nesagādā **Jānim un Emīlam**, savukārt pārējie bērni tās atkārto pēc vismaz divām reizēm. **Sofijai** mēle, zilbju izrunu laikā, ir starp augšējiem un apakšējiem zobiem.

Patskaņu un līdzskaņu saklausīšana vārdā grūtības sagādā **Jānim un Danielam**, tikai atkārtojot dotos vārdus, zēni spēj tos saklausīt. **Krišjānis** nespēj veikt šo uzdevumu. **Sofija un Emīls** sadzird patskaņus, bet grūtības sagādā līdzskaņi.

Skaņas S un Z saklausīšana vārda sākumā, vidū un beigās. Šo uzdevumu spēj veikt **Sofija**. Meitene to izdara ar atkārtošanu, savukārt, **Jānis, Emīls, Daniels, Krišjānis** – nespēj S saklausīt vārda vidū un beigās, bet vārda sākumā, to dzird. Skaņu skaitu vārdā nevar pareizi saklausīt visi pieci bērni.

Vārdu sadomāšanu ar noteiktu skaņu grūtības nesagādā **Sofijai, Krišjānim, Danielam un Emīlam**. **Jānis** uzdevumu spēj veikt daļēji un ilgāk padomājot. Bērnam sagādā grūtības izdomāt vārdus ar skaņu S.

Bērni tiek aicināti sagrupēt kartītes attiecīgajās kaudzītēs. **Krišjānis** un **Daniels** nespēj attiecīgās skaņas saklausīt vārda vidū. Zēni atkārto kartītē redzamo vairākas reizes un noliek to malā. **Emīls** un **Sofija** uzdevumu veic. **Jānim** grūtības sagādā attiecīgā skaņa vārda vidū un beigās, bet bērns, vairākas reizes atkārtojot attēlā redzamo, spēj sagrupēt tās pa kaudzītēm.

Iegūtie dati fonemātiskās uztveres pārbaudē tiek apkopoti 4. tabulā.

4.tabula. Fonemātiskās uztveres pārbaudes iegūtie rezultāti 2014. gada oktobrī

Vārds	Kritēriji									
	Skaņu diferencēšana		Elementārā fonemātiskā analīze		Sarežģītā fonemātiskā analīze		Fonemātiskā sintēze		Fonemātiskie priekšstati	
Jānis	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Emīls	1	1	2	2	1	1	2	2	3	2
Krišjānis	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Daniels	2	2	1	1	1	1	3	3	1	1
Sofija	1	1	2	2	3	3	3	3	3	2

Darba autore pastiprināja skaņu diferencēšanas pārbaudi, liekot bērniem atkārtot zilbju rindas ar garajiem, īsajiem patskaņiem, balsīgajiem, nebalsīgajiem un mīkstinātajiem līdzskaņiem. Atbildes tika atzīmētas un tās apkopotas 5. tabulā.

5. tabula. Zilbju rindu atkārtošana 2015. gada oktobrī
(Tūbele, 2002, 90)

Zilbes Bērni	ma – mā – mā	mā – ma – mā	ma – mā – ma	mā – ma – ma – mā	ta – da – ta	pa – ba – pa	sa – ša – ša	ka – ča – ča	ja – ja – ja	ņa – ņa – ja
Anna										
Emīlija										
Sofiņa	+	+	+	+	+	K	K	+	+	+
Alekss										
Madara										
Juris										
Linda										
Roberts										
Jānis	+	+	+	K	K	K	K	+	+	K
Ralfs										
Igors										
Agata										
Olga										
Karlīna										
Lauris										
Daniels	+	K	+	K	+	+	K	+	+	K
Krišjānis	+	K	+	K	K	K	K	+	+	+
Ainārs										
Emīls	K	+	+	K	K	+	K	K	+	+
Veronika										

Apzīmējumu skaidrojumi:

+ - pareizi atkārtota zilbju rinda

K – kļūda (valodas kartē precīzi tiek pierakstīts, kā bērns ir teicis)

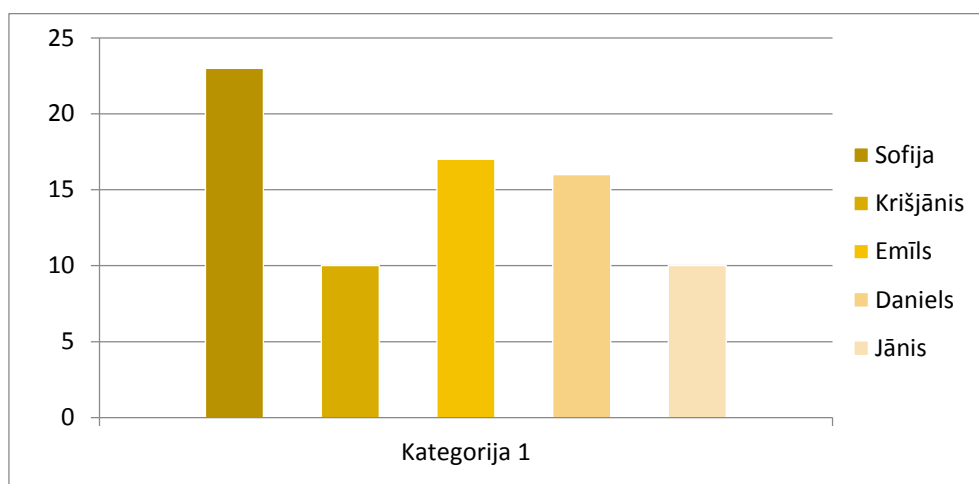
Neviens no šiem bērniem uzdevumu neveic bez kļūdām, vērojamas kļūdas zilbju rindu izrunā:

- saīsina zilbju rindas (mā – ma – ma – mā = mā – mā – mā) – **Daniels, Krišjānis un Emīls;**

- **Jānis** pievieno lieku zilbi (mā – ma – ma – mā – mā);
- **Krišjānis** balsīgos līdzskaņus izrunā nebalsīgi;
- **Jānis** un **Emīls** nebalsīgos līdzskaņus izrunā balsīgi (pa – ba – pa = ba – ba – ba);
- visi bērni jauc svelpeņus un šņāceņus;
- **Emīls** **Ķ** aizstāj ar **Č** un otrādi;
- **Daniels** un **Jānis** jauc mīkstināmos līdzskaņus.

Traucējuma smaguma pakāpe un struktūra var būt dažāda. Ir nepieciešama detalizēta izpēte, jo skolēniem var būt gan fonemātiskās uztveres mazattīstība, gan traucējumi var ietilpt valodas sistēmas nepietiekamas attīstības struktūrā (Tūbele, 2002, 91).

Pārbaudes rezultātu apkopojums ļauj noteikt fonemātiskās uztveres pārbaudi līmeņos (skat. 6. attēlu). Fonemātiskās uztveres zems līmenis – vērtējums līdz 10 punktiem, vidējs fonemātiskās uztveres līmenis – vērtējums no 11 līdz 20 punktiem, augsts vērtējums – 21 līdz 30 punktiem.

6. attēls. Fonemātiskās uztveres pārbaude līmeņos katram bērnam 2014. gada oktobrī

Pēc iegūtajiem rezultātiem tiek secināts, ka diviem bērniem (**Krišjānis** un **Jānis**) ir zems fonemātiskās uztveres līmenis, diviem (**Emīls** un **Daniels**) – vidējs un vienam (**Sofija**) – augsts.

Darba autore balstoties uz I. Miltiņas (2005, 63) izveidoto runas izpētes struktūru veic bērnu pirkstu sīkās muskulatūras kustību izpēti, izmantojot:

1. Kinestētisko (statisko) kustību izpētes vingrinājumi
 - veidot riņķi ar labās rokas īkšķi un rādītājpirkstu
 - veidot riņķi ar abu roku delnām vienlaicīgi

- veidot „Dūrainīti” – salikt kopā četrus pirkstus, īkšķi atsevišķi pavērst uz augšu, tas ir, taisnā leņķī ar pārējiem pirkstiem, darbība norit ar abām rokām
 - veidot pirkstu tēlu „Zaķis” – izstiept rādītājpirkstus un vidējos pirkstus, ceturto un piekto pirkstus saliekt, tos pārsedz īkšķi
2. Kinestētisko (dinamisko) kustību izpētes vingrinājumi
- „Sasveicināšanās” – visi pirksti pēc kārtas pieskaras īkšķim
 - „Lietus pilināšana” – visi pirkstu gali kopā sitas pret galda virsmu
 - ar labo roku veidot plaukstu, ar kreiso dūri un otrādi
 - „Putnēns” – izstiepj sakļautu taisnu īkšķi un rādītājpirkstu, kustināt – vaļā/ciet

Turpmāk tekstā darba autore analizē katra vingrinājuma izpildi.

1. Vingrinājums – veidot riņķi ar labās rokas īkšķi un rādītājpirkstu. Vingrinājums sagādā grūtības **Jānim**, bet pārējiem bērni to veic bez aizķeršanās.
2. Vingrinājums – veidot riņķi ar abām rokām vienlaicīgi. Vingrinājumu precīzi veic – **Sofija, Emīls, Krišjānis. Jānis** un **Daniels** nespēj vienlaicīgi to darīt ar abām rokām.
3. Vingrinājums – veidot „Dūrainīti”. **Jānim** pirkstu kustībās tiek novērots saspringums, bet zēns tos veic. **Sofijai** nepadodas veikt vingrinājumu ar kreiso roku. **Emīlam, Krišjānim** un **Danielam** vingrinājums nesagādā grūtības.
4. Vingrinājums – veidot pirkstu tēlu „Zaķi” vingrinājumu puslīdz veic **Sofija, Emīls** un **Daniels**, jo bērni palīdz ar otru roku noturēt ceturto un piekto pirkstu. **Krišjānis**, izpildot šo vingrinājumu, nespēj iztaisnot rādītājpirkstu.

Kinestētisko (dinamisko) kustību vingrinājumu izpilde

1. Vingrinājums – „Sasveicināšanās”. **Jānim**, veicot šo vingrinājumu, novēroti saspringuši pirksti, pārējiem bērniem tas grūtības nesagādā.
2. Vingrinājums – „Lietus pilināšana”. Visi bērni šo vingrinājumu veic precīzi.
3. Vingrinājums – ar labo roku veido plaukstu, ar otru dūri, un otrādi. Vingrinājums sagādā grūtības visiem bērniem. Pie vingrinājuma izpildes novērojamas stingras un saspringtas rokas. **Emīls** šo uzdevumu īsti neizprot un atsakās to veikt.
4. Vingrinājums – „Putnēns”. **Sofija** vingrinājumu veic precīzi. **Krišjānim** un **Emīlam**, izpildot šo vingrinājumu tiek novērots saspringums un neveiklība, taču **Daniela** un **Jāņa** kustības ir vājas

Iegūtie dati tiek atspoguļoti 6. tabulā.

6.tabula. Pirkstu sīkās muskulatūras pārbaudes rezultāti 2014. gada oktobrī

Vārds	Pirkstu sīkās muskulatūras kustības							
	Kinestētiskās kustības				Kinētiskās kustības			
	1.	2.	3.	4.	1	2.	3.	4.
Sofija			/	/				
Jānis	/							/
Emīls				/			—	
Krišjānis				/				
Daniels		—		/				/

Tabulā izmantotie apzīmējumi;

- kustības izpilda pareizi

— kustības neizpilda

/ kustības izpilda daļēji

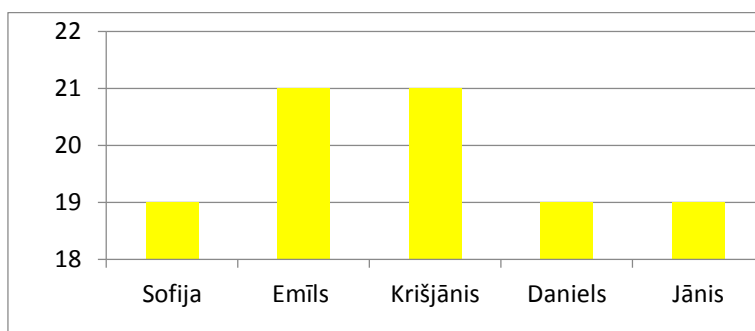
Darba autore rezultātus par pirkstu sīkās muskulatūras kustību izpēti novērtē punktos, ja bērns Nespēj izpildīt vingrinājumu saņem – 1 punktu, ja bērns daļēji veic vingrinājumu – 2 punkti, ja bērns precīzi veic vingrinājumu saņem – 3 punktus. Rezultāti apkopoti 7. tabulā.

7. tabula. Pirkstu sīkās muskulatūras pārbaudes rezultāti punktos 2014. gada oktobrī

Vārds	Pirkstu sīkās muskulatūras kustības								kopā
	Kinestētiskās kustības				Kinētiskās kustības				
	1.	2.	3.	4.	1	2.	3.	4.	
Sofija	3	3	2	2	3	3	2	3	21
Jānis	2	3	2	3	2	3	2	2	19
Emīls	3	3	3	2	3	3	2	2	21
Krišjānis	3	3	3	2	3	3	2	2	21
Daniels	3	1	3	2	3	3	2	2	19

Par visu uzdevumu precīzu izpildi varēja iegūt 24 punktus, balstoties uz to, darba autore izdala trīs pirkstu sīkās muskulatūras attīstības līmeņus; līdz 8 punktiem – zems, no 9 līdz 16 punktiem – vidējs, no 17 līdz 24 punktiem – augsts pirkstu sīkās muskulatūras kustību attīstības līmenis.

Līmeņus darba autore apkopoja 7. attēlā

7. attēls. Pirkstu sīkās muskulatūras līmeņu atspoguļojums

Pēc iegūtajiem rezultātiem tiek secināts, ka visiem bērniem ir augsts pirkstu sīkās muskulatūras attīstības līmenis.

Lai varētu bērniem palīdzēt darba autore veic bērnu pedagoģiski psiholoģisko raksturojumu, jo logopēdam ir ļoti svarīgi izziņāt ne tikai runas attīstības traucējumus. Šīs ziņas ir svarīgas kopīgam komandas darbam starp logopēdu, pedagogu un vecāku (Miltiņa 2005, 71).

Jānis (6 gadi) aug sociāli maznodrošinātā ģimenē, kur gan mamma, gan tētis ir bezdarbnieki. Ģimene pārtiek no aklās vecmamma pensijas. Vecāki bieži strīdas, mājās ir nemitīgi skandāli. Jānis ar mammu ir dzīvojuši Latgales reģiona atbalsta centrā “Rasas pērles”. Bērna fiziskā attīstība atbilst vecumposma normām. Bērns ir noslēgts, bieži spēlējas viens pats. Mīļākā rotaļvieta – savs mācību galds. Salīdzinoši reti Jānis spēlējas uz rotaļu paklāja kopā ar grupas biedriem. Bieži dzirdams, ka vienaudži labo Jāņa runu. Bērns labprāt liek puzzles un darbojas ar koka klucīšiem. Artikulācijas aparāts atbilst normai. Valodas jomā runā tā, ka var saprast, runā teikumus, spēj pastāstīt par attēlu un atstāstīt dzirdēto. Skaņu ziņā aizstāj **S** → **T**. Fonemātiskās uztveres līmenis ir vidējs. Patskaņus un līdzskaņus nesaklausa visos vārdos. Zilbju rindas atkārtoti neprecīzi.

Emīls (6 gadi) Vecākais bērns ģimenē. Bērna fiziskā attīstība atbilst normai, labprāt iesaistās sporta nodarbībās un kustību rotaļās. Nelabprāt darbojas ar sīkiem priekšmetiem, piemēram, dabas materiāls – pupas bērnam sagādā grūtības. Grūtības sagādā pērlīšu vēršana un kurpju sasišana. Emīls ar grūtībām spēj atcerēties garāku dzejoli. Ļoti labi noder teksta “izspēlēšana”. Bieži pārprasa jautāto, bet dzirdes traucējumu nav. Emīls ir aktīvs un grib būt līderis. Fonemātiskā uztvere vērtējama kā vidēja. Ir uzmanības nenoturība. Nespēj saklausīt skaņu vārda sākumā, noteikt skaņas atrašanās vietu. Emīls saīsina zilbju rindas, nebalsīgos līdzskaņus izrunā balsīgi. Zēnam ir ļoti plašs vārdu krājums, jūtams, ka mājās vecāki daudz lasa priekšā. Artikulācijas aparāts atbilst normai. Zēns skaņu **S** → **T**.

Daniels ir ceturtais bērns ģimenē. Izglītojamais dotos uzdevumus pilda ar interesi. Sarunā iesaistās labprāt. Prot sadarboties. Garastāvoklis nosvērts. Ir aktīvs, atsaucīgs. Dzird, uztver un saprot čukstus runu. Vārdu krājums ikdienas. Runā lieto gan lietvārdus un darbības vārdus, gan arī īpašības vārdus. Leksikā dažkārt lieto arī krievu valodas vārdus. Runā lieto lietvārdus, darbības vārdus, gan arī īpašības vārdus, prievārdus.

Runā vienkāršos teikumos un frāzēs. Lietvārdu locījumu formas lieto neprecīzi. Dažkārt stāstījumā vērojama nepareiza vārdu secība. Pēc attēla stāstījumu veido lēni. Pārsvarā vienkārši nepaplašināti teikumus. Uz jautājumiem par redzēto, atbildes veidojas plašākas. Maz lieto īpašvārdus, norādāmos vietniekvārdus. Saprot un izpilda vienkāršas instrukcijas. Nepieciešami papildus paskaidrojumi un uzvedinoši jautājumi. Daniels ir ļoti draudzīgs grupā, bet bērni viņu atgrūž neskaidrās izrunas dēļ. Artikulācijas aparāts atbilst normai. Bērna fonemātiskās uztveres līmenis ir vidējs. Daniels saīsina zilbju rindas un jauc mīkstināmos līdzskaņus.

Sofija aug pilnā ģimenē, kur vecāki ļoti rūpējās par meiteni. Mamma vienmēr apvaicāsies par Sofijas mācību procesu. Meitene ir gudra, ar plašu redzesloku. Piekļājīga un apkārtējiem pāri nedara. Saskarsmē ir draudzīga un izpalīdzīga. Bagātīgs vārdu krājums, uzdod jautājumus par tekstu, prot atstāstīt, saprot literārā stāsta galveno domu, sižetkartītes par tekstu – saliek pareizā secībā. Sofijai ir starpzobu S izruna. Fonemātiskā uztvere ir starp vidēju un augstu līmeni. Bērns saklausa skaņas vārda sākumā, nosauc tās bez pārdomām. Grūtības sagādā skaņu secības noteikšana vārdos. Sofijai ir skaņas S starpzobu izruna.

Krišjānis nāk no pilnas ģimenes, kur ir jaunākais bērns. Fiziskā attīstība atbilst vecumposma normai. Zēns ir ļoti zinātkārs, par sev interesējošo uzdod jautājumus, ļoti lielu interesi izrāda par mājdzīvniekiem. Rotaļājās kopā ar grupas biedriem gan uz spēļu paklāja, gan pie galda, spēlējot galda spēles. Bērnam ļoti patīk būt par grupas dežurantu. Savus uzticētos pienākumus veic ar ļoti lielu atbildības sajūtu. Skaņu ziņā aizstāj skaņu S → F. Fonemātiskā uztvere ir robežā starp zemu un vidēju līmeni. Grūtības sagādā skaņu secības noteikšana vārdos. Nespēj saklausīt skaņu vārda vidū un beigās. Veicot fonemātiskās uztveres vingrinājumu „Gaisa balons” (skat. 3.2. pielikumu). Grūtības sagādā skaņas S saklausīšana vārda vidū, bet pakāpeniski koriģējoši attīstošajā darba procesa gaitā bērna rezultāti uzlabojas. Emīls spēj saklausīt gan vārda sākumā, gan beigās, gan vārda vidū.

Tā kā bērnam patīk darboties ar zvaniņiem, izspēlējot ar tiem ritmu, darba autore bieži izmanto tos rotaļās, piemēram, saklausīt zvaniņus ar vienādu skanējumu.

Pedagoģiski psiholoģiskais raksturojums darba autorei ļauj atlasīt bērniem interesējošus vingrinājumus un rotaļas turpmākajā logopēda darbā.

3. 2. Vingrinājumu, rotaļu atlase, izmantošana svelpeņu izrunas traucējumu novēršanā

Pamatojoties uz logopēdiskajā izpētē iegūtajiem rezultātiem un balstoties uz pētījuma mērķi – praktiski izzināt rotaļu un vingrinājumu izmantošanas iespējas svelpeņu izrunas sekmēšanai, – darba autore analizē pedagoģisko izmēģinājuma darbību.

Pētāmā grupa ir skaņu izrunas traucējuma sagatavošanas posmā (skat. 8. tabulu).

8. tabula. Skaņu izrunas traucējumu korekcijas darba posms 20014 gada oktobrī

Skaņu diferencēšana teikumos					
Skaņu diferencēšana vārdos, vārdu savienojumos					
Skaņu diferencēšana zilbēs					
Skaņu nostiprināšana teikumos					
Skaņu nostiprināšana vārdos, vārdu savienojumos					
Skaņu nostiprināšana zilbēs					
Skaņu izrunas mācīšanas posms					
Skaņu izrunas sagatavošanas posms					
	Sofija skaņas S starpzobu izruna	Jānis – skaņu S aizstāj ar T	Emīls – skaņu S aizstāj ar T	Daniels skaņu S aizstāj ar T	Krišjānis skaņu S aizstāj ar F

Skaņu izrunas specifika ļauj bērnus sadalīt divās apakšgrupās:

1. apakšgrupa **Emīls, Jānis, Daniels** un **Krišjānis** traucēta svelpeņu **S** un **Z** izruna;
2. apakšgrupa **Sofija** skaņas **S** **starpzobu izruna**

Balstoties uz teorētiskajām atziņām (Fomičeva 1989, Miltiņa, Lūse, 1997) korigējoši attīstošajā darbībā tiek ievēroti četri darba posmi. Fonētiski fonemātisko traucējumu gadījumā tiek veikti visi četri darba posmi. Vingrinājumu un rotaļu atlasē skaņu izrunas traucējumu novēršanai tiek ņemtas vērā bērnu vecumposma un attīstības īpatnības.

Darba autore skaņu S raksturos fonētiski un logopēdiski, jo visām izveidotajām darba grupām ir šis skaņas traucējums.

Līdzskaņa S fonētiskais skatījums: dentāls, priekšējais mēlenis, spraudzenis, troksnenis, nebalsīgs līdzskanis.

Līdzskaņa S logopēdiskā analīze: lūpas pavērtas vieglā smaidā, zobu rindas ar spraugu 1 – 2 mm; darbojas mēles priekšējā daļa, mēles gals atrodas pie apakšējiem priekšzobiem, mēles

sāni pacelti pret augšējiem sānu zobiem, veidojot slēgumu, mēles vidū renīte, pa kuru virzās auksta gaisa plūsma, mīkstās aukslējas paceltas, balss saites nevibrē.

Līdzskaņa Z logopēdiskā analīze: lūpas - iestieptas smaidā; zobu rindas – minimāla sprauga; mēle – darbojas mēles priekšējā daļa, mēles gals pie apakšējiem priekšzobiem, mēles sāni pacelti uz augšu pret augšējiem sānu zobiem, mēles vidū veidojas renīte, pa kuru plūst vēsa gaisa plūsma; mīkstās aukslējas – paceltas; gaisa plūsma – pa muti gaiss plūst caur zobu rindas spraugai, zobu rinda šaura; balss saites – vibrē (Miltiņa, 2005, 85,86).

Korekcijas darbs ar pirmo bērnu apakšgrupu

Tā kā šīs grupas bērniem ir fonētiski fonemātiskie traucējumi (skaņu jaukšana un aizstāšana), tad koriģējoši attīstošajā darba procesā logopēds savu darbību veic 4 posmos, kuros ietver:

- fonemātiskās uztveres aktivizēšanu;
- artikulācijas aparāta darbības sekmēšanu;
- izrunas korekciju;
- skaņu analīzes un sintēzes veicināšanu.

Visi četri posmi veicami – fonemātiskās vai fonētiski fonemātiskās displālijas gadījumā (Miltiņa, 2008, 69).

Emīls, Jānis un Daniels skaņu S aizstāj ar skaņu T, **Krišjānis** skaņu S aizstāj ar skaņu F. Bērniem ir **traucēta fonemātisko procesu attīstība. Fonemātiskie procesi** – ietver fonemātisko analīzi, fonemātisko sintēzi un fonemātiskos priekšstatus; priekšnoteikumi šiem procesiem ontogēnēzē ir dzirdes uzmanība un dzirdes uztvere, runas dzirde un izrunas joma (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 102).

Tas nozīmē, ka logopēds koriģējoši attīstošo darbību veic divos virzienos – **aktivizē fonemātisko uztveri un paralēli māca skaņas S pareizrunu.**

1. darba posms – sagatavošanas posms

Pirmā darba posma mērķis ir sagatavot runas dzirdes un runas kustību analizatorus pareizai skaņas izrunai un tās uztverei. Skaņas S sagatavošanas posmā ir nepieciešams veikt vingrinājumus, kas nostiprina lūpu un mēles konkrēto daļu muskuļus, mīkstās aukslējas; izstrādāta gaisa plūsmas virzība pa mēles viduslīniju; vingrināta konkrētās skaņas balsīguma precīza izruna (Miltiņa, 2008, 193). Artikulācijas aparāta vingrinājumi notiek pie spoguļa, lai bērns redzētu savas kustības un spētu tās koriģēt. Tie izpildāmi lēni, precīzi un vienmērīgi, 2 līdz 5 reizes (Baumane, 1976, 8). Tiek paredzēti šādi korekcijas vingrinājumi:

- vingrinājumi lūpu stiprināšanai (skat. 4. pielikumu);
- mēles vingrinājumi (skat. 4. 1. pielikumu);

- gaisa plūsmas vingrinājumi. (skat. 4. 2. pielikumu);
- fonemātiskās uztveres vingrinājumi (skat. 5. pielikumu);
- pirkstu vingrinājumi, rotaļas (skat. 6. pielikumu)

Jānis lūpu vingrinājumus apgūst ļoti ātri. Nelielas grūtības sagādā vienu lūpas kaktiņu vilkt uz vienas auss pusi un atvilkt atpakaļ. Vislabāk viņam patīk šaurā smaidā dziedāt patskani Ī – Ī – Ī. Mēles vingrinājumus veic ar interesi, tāpēc skaņu S bērns apgūst, izmantojot šo patskani. Bērns ļoti precīzi noslēpj augšlūpu aiz apakšlūpas un otrādi. Jānim prieku sagādā zīmēšanas nodarbības, tāpēc bērns ar sajūsmu zīmē ar pirkstiņiem, no sākuma pirkstiņu krāsās iemērc tikai pirkstu galu, vēlāk jau visu pirkstu un divus pirkstus. Tad, kad darbiņš izžuvis, Jānis ar melno pildspalvu piezīmē sapunktotajām detaļām trūkstošo, piemēram, spārniņus, knābīšus, rociņas un kājiņas. Jānim patīk zīmēt ar pirkstu “mannā kastītēs”.

Fonemātiskās uztveres pilnveidošanas vingrinājumos un rotaļās darba autore izmanto **S** skaņas saklausīšanu. Jānis pētījuma laika pilnveido skaņas **S** saklausīšanas prasmes vārda sākumā, citu skaņu rindā. Sākumā grūtības sagādā “Ieklausies un pabeidz vārdus”, spriežot pēc tālākā koriģējoši attīstošā darba plāna, bērns nebija sapratis uzdevumā veicamo, pēc tam tas tika veikts veiksmīgi. Koriģējoši attīstošajā darba sākumā Jāņa fonemātiskās uztveres līmenis tiek vērtēts kā zems. Darba posmu laikā Jānis pilnveido prasmes saklausīt skaņu vārda vidū un beigās.

Daniels ir bērns ar neveikliem pirkstiņiem, tāpēc zēnam grūtības sagādā darbošanās ar tiem. Viņš nelabprāt plēš papīru, veidojot attēlu mozaīkas. Pirmajās nodarbībās tiek vienkārši plēstas papīra loksnes, vēlāk palielina sarežģītības pakāpi, piemēram, plēst pa līnijām, izplēst attēlus utt. Darba autore ar bērnu vairāk strādā pie pirkstu vingrinājumiem, sienot aukliņas, atraisot tās un izverot tās caurumos.

Interesi izraisa zīmēšana ar pirkstiem, no sākuma Daniels grib vilkt līnijas un tad pirkstu nospiedumus. Vēlāk bērns piezīmē darbam trūkstošās detaļas un veidojas krāsains darbs. Lūpu Daniels mannā kastītēs no sākuma nevēlās zīmēt burtus, darba autore ļauj pazīmēt, ko bērnam kārojas. Jānis zīmē mājas, garāžas un mašīnas. Pirmajās nodarbībās zēnam grūtības sagādā lūpu vingrinājumi („Smaidiņš”, iestiept lūpas smaidā un noturēt tās). Zēns nevar vienu lūpas kaktiņu atvilkt uz vienas auss pusi un atpakaļ. No lūpu vingrinājumiem vislabāk padodas paslēpt augšlūpu aiz apakšlūpas un otrādi. Gaisa plūsmas vingrinājumi, kad tiek izmantots salmiņš un vate („Futbols”), bērnam. Fonemātiskās uztveres vingrinājumi zēnam nepadodas, viņš nespēj saklausīt un atkārtot zilbes, piemēram, pa – ba, fa – va, ta – da, ka – ga u.c. Daniels ar grūtībām izdomā vārdus pēc pirmās zilbes. Lai to sekmētu tiek ņemtas attēlu kartītes un rādīts attiecīgais attēls. Fonemātiskās uztveres vingrinājumos darba autore atlasa vārdus, kuros dzirdama skaņa **S** (skat. 5. pielikumu).

Krišjānim skaņas sagatavošanas posmā tiek pievērsta uzmanība skaņas S artikulācijas izpildei. Izrunājot skaņu S bērns apakšlūpu tuvina augšējiem priekšzobiem. Tā veidojoties spraugai, pa kuru plūst gaiss, mēle daļēji piedalās skaņas S izrunā. Pilnīgi nepareizs ir lūpu stāvoklis, izrunājot skaņu S. Krišjānim tiek parādīta skaņas pareiza izruna pie spoguļa, uzsverot, ka apakšlūpa nepiedalās skaņas S veidošanā. Nepieciešamības gadījumā lūpa tiek pieturēta un pūsts „vēsais vējiņš”. Pretī spogulim tiek veikti artikulācijas aparāta lūpu vingrinājumi. Ne vienmēr padodas precīzi artikulācijas vingrinājumi, tāpēc ar roku tiek palīdzēts, pieturēta apakšlūpa, lai tā nepiedalītos skaņas S izrunas veidošanā.

Zēnam ļoti labi padodas pirkstiņu rotaļas. Bērns tos veic precīzi un uzmanīgi. Zīmēt mannā putras graudos bērns varētu stundām ilgi. Interesanti, ka zīmējot nerunā. Lielāko daļu nodarbību šis process norit klusējot, bet ir nodarbības, kad bērns, velkot nenoteiktas līnijas mannā putras graudos, dungo kādu melodiju. Krišjānis labprāt sasiens un atraisa aukliņas. Bērnam ļoti patīk pirkstiņu vingrinājumi it īpaši tie, kur tiek skaitīts ritms.

Krišjānis mēles vingrinājumu kubu met ar prieku un nepacietīgi gaida, kurš vingrinājums būs veicams. Grūtības sagādā vingrinājums “Plācenītis”, viņam nepadodas nolikt mierīgu un nekustīgu mēli uz apakšlūpas. “Izlaizīt ievārījumu” bērnam sagādā prieku.

Lūpu vingrinājumos tiek akcentēts smaids, piemēram, vingrinājums „Sētiņa”, patskaņa I un divskaņa IE izruna, veidojot bērnam izpratni, ka apakšlūpa nepiedalās skaņas S veidošanā.

Koriģējoši attīstošajā darba sākumā Krišjānim fonemātiskā uztveres līmenis tiek vērtēts kā zems, bet pētījuma laikā bērns pilnveido skaņu saklausīšanas prasmes vārda vidū, citu skaņu rindā.

Darba autore akcentē, ka fonemātiskās uztveres aktivizēšana tiek veikta visos runas korekcijas darbos.

Emīls ir zēns, kam patīk konstruēšana un darbošanās pie galda. Bērns veicamo uzdevumu pilda ļoti glīti un kārtīgi. Emīlam padodas pirkstiņu rotaļas, dažādu aukliņu pīšana un siešana. Darbu veic ar interesi. Zēnam padodas lūpu vingrinājumi, viņš centīgi izpilda tos, no sākuma vērojot un tad atdarinot. Spēj ļoti precīzi vienu kaktiņu pavilkt uz auss pusi un atvilkt atpakaļ. Elpošanas vingrinājumi, kas izpildāmi, lai sekmētu gaisa plūsmu caur mutes dobumu skaņas izrunas laikā, Emīlam padodas labi – futbols ar vates piciņām, ziepju burbuļu pūšana. Fonemātiskā uztvere zēnam uzsākot koriģējoši attīstošo darbu, tiek vērtēta kā vidēja. Pirmā darba posma beigās zēns saklusa skaņu vārda sākumā un beigās, bet, lai skaņu saklausītu vārda vidū, tā ir jāuzsver. Zēnam patīk spēle „Klusos telefonus”, ko viņš spēlē ar grupas biedriem brīvajā laikā. Spēle veicina fonemātiskās uztveres attīstību. Bērns ar interesi saliek zvaniņus no skaļākā uz klusāko un otrādi, atrod vienādi skanošos.

2. darba posms – skaņas pareizas izrunas mācīšanas posms

I.Miltiņa min, ka otrajā posmā liela nozīme ir iestrādātajām kinestētiskajām kustībām un izveidotajām sajūtām. Mācīt skaņu sāk tad, kad bērns brīvi veic vingrinājumus, saklausa un atšķir pareizu skaņas izrunu no nepareizas (Miltiņa 2005, 75).

- Skaņu **S** māca uz **atdarināšanas pamata**. Skaņas skanējums tiek salīdzināts ar pārplīsušas bumbas dziesmiņu S – S – S.
- Skaņu **S** izrunas **mācīšana uz citām pareizi izrunātām skaņām**, piemēram, skaņas **S** izruna no patskaņa I. Tiek izrunāts I, un bērnam lūdz „papūst vējiņu” pa mēles muguru.

Tā kā **Krišjānis S aizstāj** ar F, tad skaņa **S** tiek mācīta no izrunātās skaņas F. Izrunas laikā tiek atvilktā apakšlūpa no augšējiem priekšzobiem un atskan pareiza **S** izruna. Zēnam tas izdodas ar trešo reizi.

Emīlam un **Danielam** pareiza skaņas S izruna tiek mācīta uz atdarināšanas pamata, aktivizējot runas dzirdes analizatoru. Skaņa S skanējums tiek salīdzināts ar „pārplīsušas bumbas dziesmu s – s – s”. Kā palīgs skaņas mācīšanai tiek izmantots attēls ar pārplīsušu bumbu.

Kad bērni izrunā skaņu **S**, tiek strādāts pie skaņas **Z** pareizas izrunas. Šo skaņu salīdzina ar niknā oda lidojumu Z – Z – Z. Kā palīgs noder skaņu dzirdes tēls (simbols) kartītēs (Miltiņa, 2005, 92).

Skaņas **Z** izruna tiek apgūta no **S**, liekot vibrēt balss saitēm. Vibrāciju bērns sajūt, pieliekot delnu pie kakla.

Emīls šajā darba posmā ļoti bieži slimo. Bērnam ir bronhiāla astma, kas ilgst vismaz divas nedēļas.

Jānis skaņu S apgūst no patskaņa I. Skaņas I izrunas laikā tiek pūsts „aukstais ziemeļu vējš”.

3. darba posms – skaņas nostiprināšanas posms

Pakāpeniska, precīza iemācītās skaņas ieviešana bērna runā.

- Zilbēs – vaļējās, slēgtās (7. pielikums);

Skaņu nostiprināšanu zilbēs sāk ar slēgtajām zilbēm. **Jānim** un **Danielam** labāk padodas vaļējās zilbes. Koriģējoši attīstošā darba beigās zēni arī slēgtās zilbes izrunā nekļūdoties.

Jānis zilbju vingrinājumus veic precīzi, tikai, ja nodarbības ir pēcpusdienā bērns, ir neuzmanīgs, jo uzmanības noturība nav tāda, kāda tā mēdz būt rīta pusē. **Krišjānis** zilbes labāk izrunā, sitot paralēli ritmu ar kociņiem.

- Vārdos – skaņa vārda sākumā, vidū, beigās (7., 7.1., 7.2. pielikums);

Jānim grūtības sagādā **S** vārda vidū un, kad **S** atkārtojas vārdā, piemēram, sēnes. **Krišjānis** koriģējoši attīstošajā darba posmā mācās skaitām pantus un tautas dziesmas (7.3. pielikums) ar skaņu **S**, tā nostiprinot skaņas **S** izrunu teikumos un saistītā runā.

Šajā posmā tiek paralēli nostiprināta skaņa **Z**, tās ieviešana bērna runā (skat. 10. pielikumu).

4. darba posms – skaņu **S – T**, **S – F** diferencēšanas posms

Nepieciešams tiem bērniem, kas skaņu aizstāj. **Jānis** un **Daniels** skaņu **S** aizstāj ar **T**. **Krišjānis** skaņu **S** aizstāj ar **F**.

Ar Jāni un Danielu tiek pārrunāts skaņas **S** un skaņas **T** izruna. Skaņu artikulācijas atšķirības tiek uzskatāmi parādītas: lūpas aktīvas → mazaktīvas; mēles gals apakšā → mēles gals augšā; gaisa plūsma auksta, ilgstoša → eksplozīva; **S** skanējums ir svilpojošs → **T** skanējums – troksni veidojošs. **S** un **T** ir līdzskaņi, kam izruna līdzīga pēc artikulācijas vietas, bet atšķirīga pēc artikulācija veida.

Tiek parādīti redzēs tēli:

- **S** ūdens strūkļa, jo pēc skanējuma līdzinās **S** izrunai;
- **T** āmuriņam, jo pēc skanējuma līdzinās tā kladzieniem.

Visi trīs bērni pakāpeniski korekcijas darba laikā apgūst šo skaņu skanējuma atšķirības. Skaņu diferencēšana tiek veikta gan pēc artikulācijas pazīmēm, gan akustiskām (8. pielikums).

Jānis un **Daniels** zilbes atkārto pareizi. **Krišjānim** zilbes ir jāsaka lēnām, pakāpeniski paātrinot tempu.

Tālāk darbs tiek turpināts ar vārdu, vārdu savienojumu diferencēšanu. **Krišjānis** un **Daniels** vārdu pārus atkārto nekļūdīgi, **Jānim** ir jāatgādina par lūpu stāvokli izrunājot skaņu **S**. Bērnam ir jāatgādina par lūpu iestiepšanu smaidā.

Jāņa vecāki iesaistās koriģējoši attīstošajā darbā, kas ļoti sekmē pareizas runas ieviešanu zēna ikdienā. Vecāki zvana logopēdam un cītīgi pilda uzdotos mājas darbus (skat. 13.pielikumu).

Krišjānis skaņu **S** aizstāj ar skaņu **F**, tāpēc diferencēšanas posms sākas ar šo skaņu artikulācijas atšķirībām, kas bērnam tiek uzskatāmi parādītas, tiek turpināta ar skaņu diferencēšanu zilbēs, tad vārdos, vārdu salikumos, teikumos un saistītā runā (skat. 9. pielikumu).

Krišjānim grūtības sagādā izdomāt teikumu ar noteiktu vārdu. Zēna izveidotie teikumi sastāv lielākoties no diviem vārdiem.

Apkopojot koriģējošās darbības rezultātus darba autore secina, ka Krišjānim un Jānim darbs ir jāturpina **S – F** un **S – T** diferencēšanas vārdos, vārdu savienojumos un saistītajā runā, tam izmantojot latviešu tautas dziesmas, mīklas un skaitām pantus.

Šajā darba posmā tiek daudz strādāts mājās. Logopēds pēc katras nodarbības saraksta mājās veicamo darbu logopēdiskajās burtnīcās. Šādas mājas darbu burtnīcas ir katram bērnam (skat. 10. pielikumu).

Korekcijas darbs ar otro bērnu apakšgrupu (S starpzobu izruna)

Sofijai ir interdentalais sigmatisms, skaņas S artikulācijas laikā mēles gals atrodas starp augšējiem un apakšējiem priekšzobiem, un tas ir redzams. Pie artikulācijas aparāta izpētes **Sofijai** tiek pamanīta liela, nevarīga mēle. Organiskā dislālija bieži ir saistīta ar artikulācijas aparāta anomālu attīstību. Sofijai tiek novērota liela mēle, kas var veicināt organisko dislāliju, kad liela mēle izslīd starp zobiem, tās mazkustīguma dēļ veidojas starpzobu sigmatisms. Ja bērnam ir organiskā dislālija, izrunājot skaņu tā tiek kropļota. Bērns spēj diferencēt skaņas pēc dzirdes, cenšas tās izrunāt, taču artikulācijas aparāta defekta dēļ izruna neatbilst valodas normai (Miltiņa, 2005, 54). Skaņu izrunas kropļošanu sauc par fonētiskiem traucējumiem, kad skaņa neatbilst pēc izrunas literārās valodas normai, tomēr saglabā savu fonemātisko nozīmi.

1. darba posms – sagatavošanas posms

Skaņu izrunas kropļošana, neizrunāšanas korekcijas darbā logopēds ievēro, ka skaņas izrunas sagatavošanas posmā lielākā uzmanība veltāma artikulācijas orgānu kustību vingrinājumiem (Miltiņa, 2005, 73).

- Mēles vingrinājumi. Tie ir ļoti nozīmīgi šajā darba posmā pie **S starpzobu izrunas**, tāpēc darba autore tiem pievērš lielu uzmanību. Vingrinājumi tiek veikti spoguļa priekšā no sākuma nesteidzoties, vēlāk tos var veikt ātrākā tempā, bet ievērojot precizitāti. Tiek stiprināti mēles gala, mēles priekšējās daļas muskuļi. *Plats mēles gals pie augšlūpas (noturēt 5 sekundes), plats mēles gals uz apakšlūpas (noturēt 5 sekundes), mēles gals pie augšējiem priekšzobiem, mēles gals uz apakšējiem priekšzobiem, aiz augšējiem priekšzobiem, aiz apakšējiem priekšzobiem, mēles gals starp lūpām, starp zobiem.*

Sofijai no sākuma nepadodas mēles vingrinājumi. Tie meitenei sagādā grūtības, viņa nespēj mēli mierīgi nolikt uz apakšlūpas, un uz apakšējiem priekšzobiem, bet, vingrinoties nodarbību pēc nodarbības, tie sāk veikties arvien labāk.

- Vingrinājumi lūpu stiprināšanai (skat. 4. pielikumu). Gan vingrinājums „Smaidiņš”, gan patskaņa Ī – Ī izrunāšana meitenei padodas.
- Gaisa plūsmas vingrinājumi. (skat. 4. 2. pielikumu). Tiek izstrādāta gaisa plūsma pa mēles viduslīniju (pūšana pudelītēs).

Sofijai grūtības sagādā elpošana caur degunu. Logopēds ir ieteicis vecākiem konsultēties ar loru.

- Pirkstu vingrinājumi, rotaļas (skat. 6. pielikumu). Pirkstu vingrinājumi meitenei padodas. Pirmajās nodarbībās grūtības sagādā, kad jādarbojas ar abu roku pirkstiem vienlaicīgi.
- Fonemātiskās uztveres vingrinājumus (skat. 5. pielikumu) **Sofija** veic pareizi un ar interesi, meitenei patīk grupēt attēlus, saklausīt skaņas vārda sākumā, vidū un beigās.

2. darba posms – skaņas pareizas izrunas mācīšanas posms

Darbs notiek pie spoguļa, tiek parādīts skaņas **S** pareizs skanējums. Tiek veikti mēles vingrinājumi un vējiņa ilgstoša pūšana. Sofijai liek skaņu izrunāt ar sakļautiem zobiem („Mēle aiz sētiņas”) un liekot koka irbulīti starp zobiem. Pilnveidojot fonemātisko uztveri, bērnam māca pareizi izrunāt skaņu, atšķirt pēc skanējuma no nepareizās kropļotās izrunas.

3. darba posms – skaņas nostiprināšanas posms

Pakāpeniski iemācīto skaņu **S** sāk lietot zilbēs (vaļējās, slēgtās) (skat. 7. pielikumu), vārdos, vārdu savienojumos, teikumos un saistītā runā (skat. 7.1., 7.2., 7.3., pielikumus). No sākuma meitene izrunā zilbes sakļautiem zobiem, kas sagādā neērtības, jo meitenei grūtības sagādā elpošana caur degunu.

3.3. Pētījumā iegūto rezultātu analīze

Fonētiski un fonētiski fonemātisko traucējumu novēršanu rotaļās un vingrinājumos, darba autore veica 2014./2015. mācību gadā.

Pedagoģiskā izmēģinājuma darbībā iekļautajiem pieciem bērniem skaņu izrunas traucējumu novēršanas darbs tika sākts ar skaņu izrunas sagatavošanas posmu 2014. gada oktobrī. Bērnu skaņu izrunas dinamiku mācību gada garumā, darba autore atspoguļo 9. tabulā.

9. tabula. Skaņu izrunas korekcijas posmu salīdzinājums no oktobra līdz maijam 2014./2015.m.g.

	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Skaņu diferencēšana teikumos										
Skaņu diferencēšana vārdos, vārdu savienojumos										
Skaņu diferencēšana zilbēs										
Skaņu nostiprināšana teikumos										
Skaņu nostiprināšana vārdos, vārdu savienojumos										
Skaņu nostiprināšana zilbēs										
Skaņu izrunas mācīšanas posms										
Skaņu izrunas sagatavošanas posms										
	Sofija skaņas S starpzobu izruna		Jānis – skaņu S aizstāj ar T		Emīls – skaņu S aizstāj ar T		Daniels skaņu S aizstāj ar T		Krišjānis skaņu S aizstāj ar F	

Pēc koriģējoši attīstošās darbības veikšanas, darba autore secina, ka skaņu izrunas traucējumi pilnībā ir novērsti vienam bērnam.

Sofija ir veiksmīgi apguvusi skaņas S izrunas mācīšanas posmu, ir uzsākta nostiprināšana vārdos, vārdu savienojumos. Meitene ļoti bieži slimo, kas ietekmē mācību procesu. Darba autore uzskata, ja meitene būtu regulāri apmeklējusi pirmsskolu, tad darba rezultāts būtu augstāks.

Jānis, **Krišjānis** un **Emīls** ir skaņu diferencēšanas posmā. Jānis diferencē skaņas S un T vārdos, vārdu savienojumos. Krišjānis diferencē skaņas S un F vārdos, vārdu savienojumos.

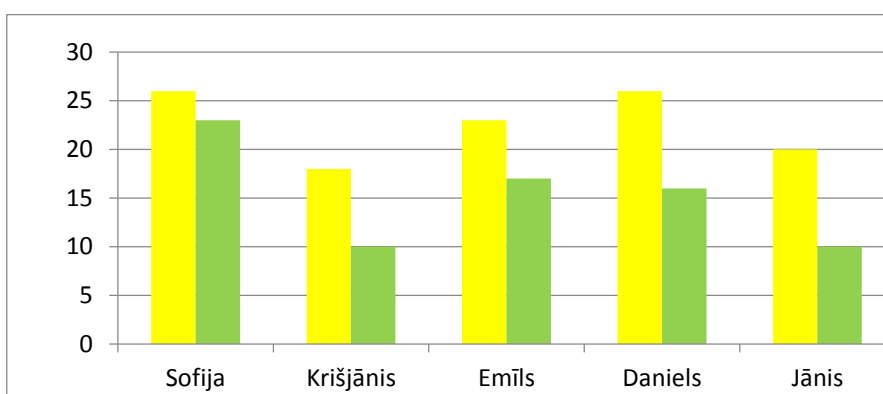
Emīls S un T diferencē zilbēs. Visi trīs zēni ir apmeklējuši regulāri nodarbības, ir izveidojusies laba sadarbība ar bērnu vecākiem, tāpēc rezultāti ir augsti.

Darba autore mācību gada beigās veica atkārtotu fonemātiskās uztveres pārbaudi. Tās rezultāti apkopoti 10. tabulā.

10. tabula. Fonemātiskās uztveres pārbaudes rezultātu salīdzinājums no oktobra līdz maijam 2014./2015. m. g.

Vārds	Kritēriji										Kopā
	Skaņu diferencēšana		Elementārā fonemātiskā analīze		Sarežģītā fonemātiskā analīze		Fonemātiskā sintēze		Fonemātiski e priekšstati		
Jānis	1/2	1/2	1/3	1/3	1/2	1/2	1/2	1/1	1/1	1/2	10/20
Emīls	1/2	1/2	2/3	2/3	1/2	1/2	2/2	2/2	3/3	2/2	17/23
Krišjānis	1/2	1/2	1/2	1/2	1/2	1/2	1/1	1/1	1/2	1/2	10/18
Daniels	2/3	2/3	1/3	1/3	1/2	1/2	3/3	3/3	1/2	1/2	16/26
Sofija	1/2	1/2	2/3	2/2	3/3	3/3	3/3	3/3	3/3	2/2	23/26

Darba autore veica iegūto punktu apkopošanu un tika veikta rezultātu salīdzināšana. Balstoties uz fonemātiskās uztveres dinamikas rezultātiem (skat. 8. attēlu).

8. attēls. Fonemātiskās uztveres dinamikas rezultāti 2014. gada oktobris, 2015. gada aprīlis

Darba autore secina, ka visiem bērniem darba rezultātā ir uzlabojusies fonemātiskā uztvere:

- augsts fonemātiskās uztveres līmenis ir četriem bērniem (**Danielam, Sofijai, Krišjānim, Emīlam**);
- vidējs fonemātiskās uztveres līmenis ir **Jānim**;
- zems fonemātiskās uztveres līmenis nav nevienam bērnam.

Vislielākais progress fonemātiskās uztveres attīstībā ir **Jānim** un **Danielam**, bet vismazākais kāpums ir **Sofijai**, darba autore to pamato ar meitenes regulāro slimošanu.

Secinājumi

Darba autore apkopojot un analizējot dažādu autoru zinātniskās atziņas un veicot pedagoģisko izmēģinājumu darbību, secina:

1. Bērna runa var tikt traucēta dažādu bioloģisku un sociālu apstākļu ietekmē. Vide ir viens no galvenajiem runas attīstības faktoriem, kas veicina vai gluži pretēji kavē tās attīstību.
2. Skaņu saklausīšana un diferencēšana ir veiksmīgas lasīt un rakstīt prasmes pamats, kas ir pamats sekmīgas mācību programmas apguves pamats.
3. Logopēda palīdzība ir nepieciešama, ja bērnam ir traucēta runa.
4. Skaņu izrunas traucējumi ir ilgstošas, noturīgas, literārās valodas normai neatbilstīgas skaņu izrunas, ko izraisa specifiski faktori. Tos pirmsskolas vecuma bērniem novērš koriģējoši attīstošā logopēda darbībā, kura process pirmsskolā ir rotaļa.
5. Skaņu izrunas traucējumu novēršana ir balstīta uz sistemātiskas, daudzpusīgas darbības – vingrinājumiem un rotaļām.
6. Lai bērns sekmīgi apgūtu pareizu skaņu izrunu, koriģējoši attīstošajam procesam ir jābūt bērnam interesantam un pašapziņas veicinošam.
7. Korekcijas darba rezultātā bērniem skaņu izrunas traucējumi tika novērsti un atsevišķiem bērniem tas jāturpina.

Pētījuma mērķis sasniegts un izvirzītie uzdevumi izpildīti. Veicot pedagoģiskos vērojumus, apkopojot un analizējot darba rezultātus, autore uzskata, ka izvirzītā hipotēze – **svelpeņu izrunas pilnveide noritēs sekmīgāk, ja logopēds izzinās bērnu runas īpatnības veseluma skatījumā, atlasīs un izmantos rotaļas, vingrinājumus svelpeņu izrunas traucējumu novēršanai** – ir apstiprinājies.

Izmantotā literatūra un informācijas avoti

1. Albrehta, Dz. (1998) *Pētīšanas metodes pedagogijā*. Rīga: Mācību grāmata
2. Alekse, I. (2003) *Runātprasme*. Rīga: RaKa
3. Amonašvili, Š. (1988) *Kā klājas bērni*. Rīga: Zvaigzne
4. Apele, A. (2011) *Prasme runāt publiski*. Rīga: ZvaigzneABC
5. Apele, A. (1982) *Runas māksla*. Rīga: Zvaigzne
6. Hadaņonoka, I. (2002) *Kā palīdzēt bērniem ar garīgās attīstības traucējumiem*. Rīga: SAC
7. Batņa, V. (2007) *Rosinot bērna iekšējo pasauli*. Rīga: RaKa
8. Baumanē, A. (1976) *Skaņu izrunas traucējumu novēršana bērniem*. Rīga: Zvaigzne
9. Baumanē, A. (1992) *Vingrinājumi un diktāti pareizas runas un rakstības veidošanai*. Rīga: Zvaigzne ABC
10. Baumanē, A. (2014) *Vingrinājumi un diktāti pareizas runas un rakstības veidošanai*. – Rīga: Zvaigzne ABC
11. Boša, R. (1989) *Bērnu runas aktivizēšana bērnudārzā*. Rīga: RSKCI
12. Boulbijs, Dž. (1998) *Drošais pamats*. Rīga: Rasa ABC
13. Brice, B. (2007) *Pirkstiņu rotaļas*. Rīga: RaKa
14. Brice, B. (2013) *Viss sākas ar rotaļu*. Rīga: RaKa
15. Buivide, A. (2012) *Mācīsimies kopā*. Rīga: RaKa
16. Celitāne, Č. (2007) *Otrās valodas apguve*. Rīga: Pētergailis
17. Dzintere, D., Stangaine, I. (2005) *Rotaļa - bērna dzīvesveids*. Rīga: RaKa
18. Fāters, H. (2010) *Ievads valodniecībā*. Rīga: Zinātne
19. Fišers, R. (1990) *Mācīsim bērnu domāt*. Rīga: RaKa
20. Geske, A., Grīnfelds, A. (2001) *Izglītības pētījumu metodoloģija un metodes*. Rīga: RaKa
21. Golubina, V. (2007) *Pirmsskolas pedagoga rokasgrāmata*. Rīga: Izglītības soļi
22. Grīnvalde, L. (2010) *Ideju krātuve pirmsskolai 3.daļa*. Rīga: Zvaigzne ABC
23. Hadaņonoka, I., Hadaņonoka L. (2014) *Kā raisās valodiņa*. Rīga: SIA N.I.M.S.
24. Jurgena, I. (2002) *Vispārīgā pedagogija*. Rīga: Izglītības soļi
25. Kalniņa, V., Skrubule, Dz., (1983) *Pirmsskolas vecuma bērnu valodas attīstīšanas metodika*. Rīga: Zvaigzne
26. Komenskis, J. A. (1992) *Lielā didaktika*. Rīga: Zvaigzne
27. Kramiņš, E. (2005) *Runas prasme saziņā*. Rīga: Biznesa augstskola Turība
28. Laua, A. (1997) *Latviešu literārās valodas fonētika*. Rīga: Zvaigzne ABC
29. Lieģeniece, D. (1999) *Kopveseluma pieeja audzināšanā*. Rīga: RaKa
30. Lieģeniece, D., Nazarova, I. (1999) *Veseluma pieeja valodas apgūvē*. Rīga: RaKa

31. Liepiņa, S. (2003) *Speciālā psiholoģija*. Rīga: RaKa
32. Lūse J., Miltiņa, I., Tūbele, S. (2012) *Logopēdijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: RaKa
33. Ļubļinska, A. (1979) *Bērnu psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne
34. Markus, D. (2003) *Bērņa valoda: no pirmā kļiedzienu līdz pasakai*. Rīga: Rasa ABC
35. Miltiņa, I. (2005) *Skaņu izrunas traucējumi*. Rīga: RaKa
36. Miltiņa, I. (2008) *Skolotāja logopēda darba mape*. Rīga: RaKa
37. Miltiņa, I., Pastare, S. (1997) *Pirmie soļi logopēdijā*. Rīga: PIAC
38. Ņikiforovs, O. (2007) *Psiholoģija pedagogam 1*. Rīga: SIA Izglītības soļi
39. *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca* (2000) Rīga: Zvaigzne ABC
40. Piažē, Ž. (2002) *Bērņa intelektuālā attīstība*. Rīga: Pētergailis
41. Rūķe – Draviņa, V. (1982) *No 5 mēnešiem līdz 5 gadiem*. Stokholma
42. Skaista, U., Bārda, E., (2011) *Valodas (runas un rakstu) attīstības veicināšana bērniem vecumā no 5 līdz 8 gadiem*. Rīga: SIA “Apgāds Mansards”
43. Smita, K., Strika, L. (1998) *Mācīšanās traucējumi no A līdz Z*. Rīga: RaKa
44. Svence, G. (1999.) *Attīstības psiholoģija*. Rīga: Zvaigzne ABC
45. Tūbele, S. (2002) *Skolēna runas attīstības vērtēšana*. Rīga: RaKa
46. Vedins, I. (2011) *Mācīšanās māksla*. Rīga: Avots
47. Vigotskis, Ļ. (2002) *Domāšana un runa*. Rīga: Eve
48. Vorobjovs, A. (1996) *Psiholoģijas pamati*. Rīga: Mācību apgāds
49. Vorobjovs, A. (2002) *Sociālā psiholoģija*. Rīga: Izglītības soļi
50. Zaķe, I. (2000) *Logopēdiskās spēles un vingrinājumi*. Rīga: Izglītības soļi
51. детская логопсихология,
52. Калягин В.А. Логопсихология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.А.Калягин, Т.С.Овчинникова М.: Академия, 2006. (pedlib. Ru)
53. Логопедия / под. ред. Л.С.Волковой.- М.: Просвещение, 1989, 126 с
54. Ушакова О.С, Струнина Е.М. Методика развития речи детей дошкольного возраста: Учеб.метод. пособие для воспитателей дошкол. образоват. учреждений. — М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2004. — 288 с.
55. Фомичева М.Ф. Воспитание у детей правильного звукопроизношения: Практикум по логопедии: Учеб. пособие для учащихся пед. уч-щ по спец. № 03.08 «Дошк. воспитание» — М.: Просвещение, 1989, - 239 с.: ил

Pielikumi

1. pielikums. Bērna pedagoģiskais vērojums.....	54
2. pielikums. Skaņu izrunas pārbaudes kartītes.....	56
3. pielikums. Fonemātiskās uztveres pārbaudes vingrinājumi.....	58
3.1. pielikums. Fonemātisko priekšstatu pārbaudes uzdevumu kartītes S → T	59
3.2. pielikums. Fonemātisko priekšstatu pārbaudes uzdevumu kartītes S → F	60
3.3. pielikums. Fonemātisko priekšstatu pārbaudes uzdevumu kartītes Z → D	61
4. pielikums. Lūpu vingrinājumi	62
4.1. pielikums. Mēles vingrinājumi.....	63
4.2. pielikums. Gaisa plūsmas vingrinājumi	64
5. pielikums. Fonemātiskās uztveres vingrinājumi.....	65
6. pielikums. Pirkstu vingrinājumi un rotaļas.....	67
7. pielikums. Skaņu dzirdes tēli kartītēs.....	68
8. pielikums. Vingrinājumi skaņas S izrunas nostiprināšanai.....	69
9. pielikums. Skaņas S nostiprināšana vārda sākumā.....	70
9.1. pielikums. Skaņas S nostiprināšana vārda vidū.....	71
9.2. pielikums. Skaņas S nostiprināšana vārda beigās.....	72
9.3. pielikums. Skaņa S skaitām pantos, tautasdziesmās.....	72
10. pielikums. Skaņa Z zilbēs, vārdos, vārdu savienojumos, saistītajā runā.....	73
11. pielikums. Skaņu S – T diferencēšana.....	74
11.1. pielikums. Skaņu S – T diferencēšana vārdos, vārdu savienojumos.....	75
11.2. pielikums. Skaņu S – T diferencēšana teikumos.....	75
12. pielikums. Skaņu S – F diferencēšana zilbēs.....	76
13. pielikums.....	77

1. pielikums. Viena bērna pedagoģiskais vērojums

Laiks: 2014. gada 21. oktobris.

Mērķis: Vērot bērna uzvedību ikdienas mācību procesā un ārpusnodarbību laika.

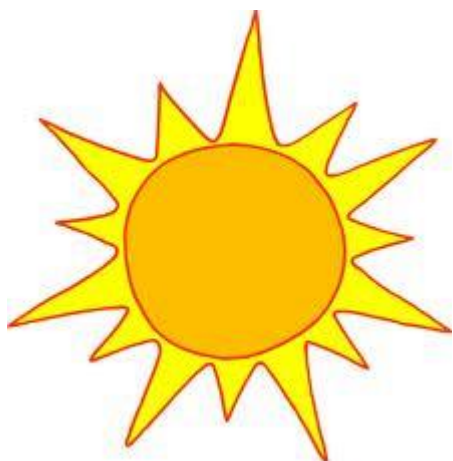
Vieta: Grupas telpa, vizuālās mākslas nodarbība.

Persona: Jānis

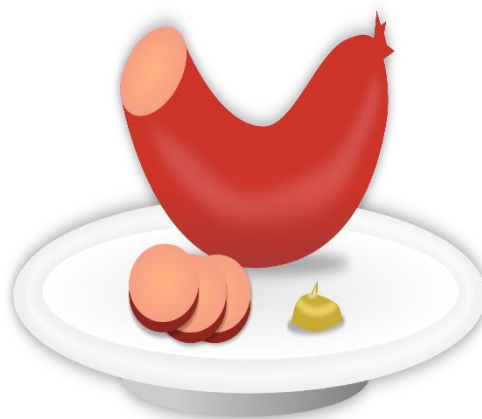
Laiks	Skolotāja darbība	Bērna darbība	Piezīmes
9:30 – 10:00	Rīts sākas ar rīta apli, kur bērni skaita sasveicināšanās dzejolīti un pastāsta, kas viņus šorīt ir iepriecinājis.	Jānis darbojas līdzī. Ar izteiksmi tiek runāts sasveicināšanās dzejolis. Bērns par savu šī rīta prieku stāsta, izmantojot pilnus teikumus.	Bērns skolotājā uzmanīgi klausās.
10:00 – 10:30	Šodien tiek vērota zīmēšanas nodarbība, kur skolotāja ļauj zīmēt lapkriti, izmantojot pirkstiņkrāsas.	Jānim uz galda ir pirkstiņkrāsas, ko viņš attaisa ļoti uzmanīgi. Pēc katras pirksta iemērkšanas krāsā zēns rūpīgi noslauka pirkstu tam paredzētajā lupatiņā. Nodarbības beigās sakārto savu darba vietu, negaidot uzaicinājumu to darīt.	Jānis labprāt strādā ar krāsām. Darbs tiek veikts neatstājot lapā brīvu vietu.
10:30 – 11:00	Tiek vērota matemātikas nodarbība, kur bērni darbojas ar	Jānis droši nosauc ģeometriskās figūras, atver aploksni, kurā ir	Tiek novērots, ka bērnam sagādā grūtības krāsu nosaukumi.

	ģeometriskām figūrām.	tās ievietotas. Jānis ātri tās saliek un izskaidro veicamo uzdevumu blakus sēdošajam bērnam	
11:00 – 11:45	Bērns tiek vērots pastaigā un brīvajās rotaļās ārā (spēļu laukumiņā).	Pastaigas laikā Jānis ar interesi vēro dabas parādības rudenī. Spēļu laukumā bērns spēlējas ar grupas biedriem.	

2. pielikums. Skaņu izrunas pārbaudes kartītes

SAULE

DESA

MĒNESS

S

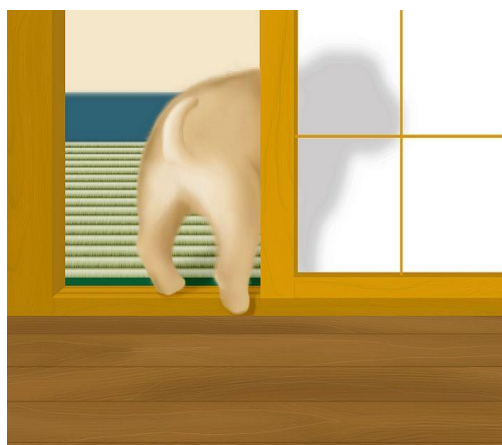
2.pielikuma turpinājums Skaņu izrunas pārbaudes kartītes

ZĀBAKI

NAZIS

AIZ

Z

3. *pielikums. Fonemātiskās uztveres pārbaudes uzdevumi (Miltiņa, 2005, 66; Tūbele, 2002, 140 – 141)*

1. Skaņu diferencēšana

- zilbju rindas atkārtošana;
sa – za – za, ka – ga – ga, ta – da – da
- vārdu pāru atkārtošana;
zili – sili, sēja – tēja, sāls – māls

2. Elementārā fonemātiskā analīzes pārbaude

- patskaņa saklausīšana vārda sākumā;
adata, ananāss, apelsīns
- līdzskaņa saklausīšana vārdā;
sēne, saule, zēni, zeme

3. Sarežģītā fonemātiskā analīzes pārbaude

- skaņas S un Z saklausīšana vārda sākumā, vidū un beigās;
saule, lāse, mēs
zābaks, nazis, aiz
- skaņu skaita noteikšana vārdā;
Cik skaņu vārdā **sēne** ?

4. Fonemātiskās sintēzes pārbaude

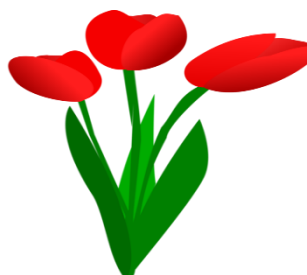
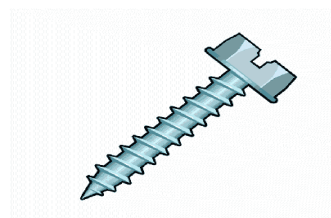
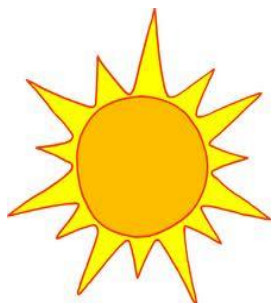
- skaņu saliedēšana zilbēs;
S A – sa, S U – su, Z I – zi, Z E – ze
- zilbju saliedesana vārdos;
S A U L E – saule, S U L A – sula, Z E M E – zeme, Z U P A – zupa

5. Fonemātiskie priekštati

- vārdu sadomāšana ar doto skaņu;
Z – ziema, S – sniegs
- kartīšu grupēšana

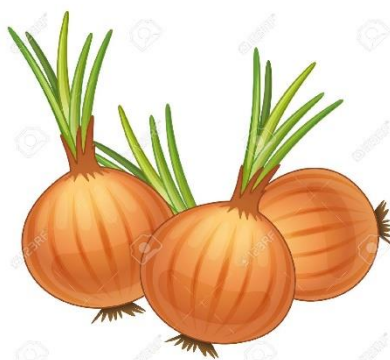
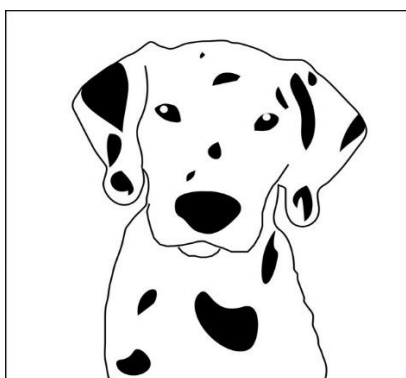
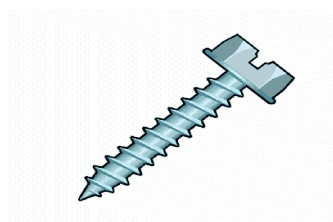
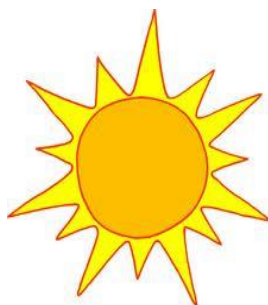
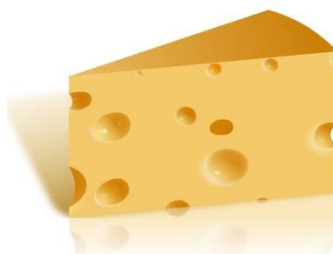
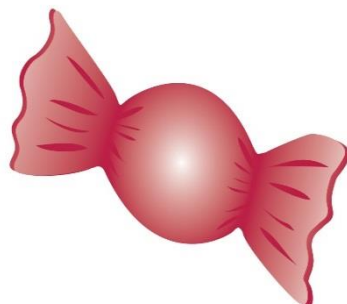
3.1.pielikums. Fonemātisko priekšstatu pārbaudes uzdevumi (grupēt kartītes **S** →**T**)
(Miltiņa, 2005, 66; Tūbele, 2002, 140 – 141)

Atlasīt kartītes, kuru nosaukumos dzirdama skaņa **S**, vienā kaudzītē, bet otrā – ja skaņa **T**

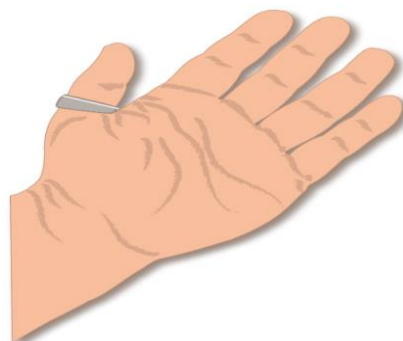
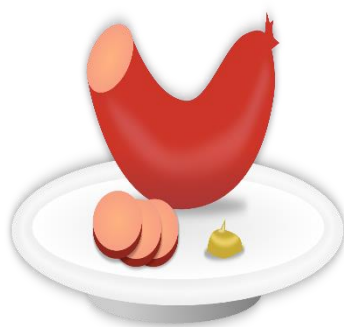
3.2.pielikuma turpinājums. Fonemātisko priekšstatu pārbaudes uzdevumi (grupēt kartītes ar skaņām $S \rightarrow F$)(Miltiņa, 2005, 66; Tūbele, 2002, 140 – 141)

Atlasīt kartītes, kuru nosaukumos dzirdama skaņa **S**, vienā kaudzītē, bet otrā – ja skaņa **F**

3.3.pielikuma turpinājums. Fonemātiskās uztveres pārbaudes uzdevumi (grupēt kartītes ar skaņām **Z** → **D** (Miltiņa, 2005, 66; Tūbele, 2002, 140 – 141)

Atlasīt kartītes, kuru nosaukumos dzirdama skaņa **Z**, vienā kaudzītē, bet otrā – ja skaņa **D**

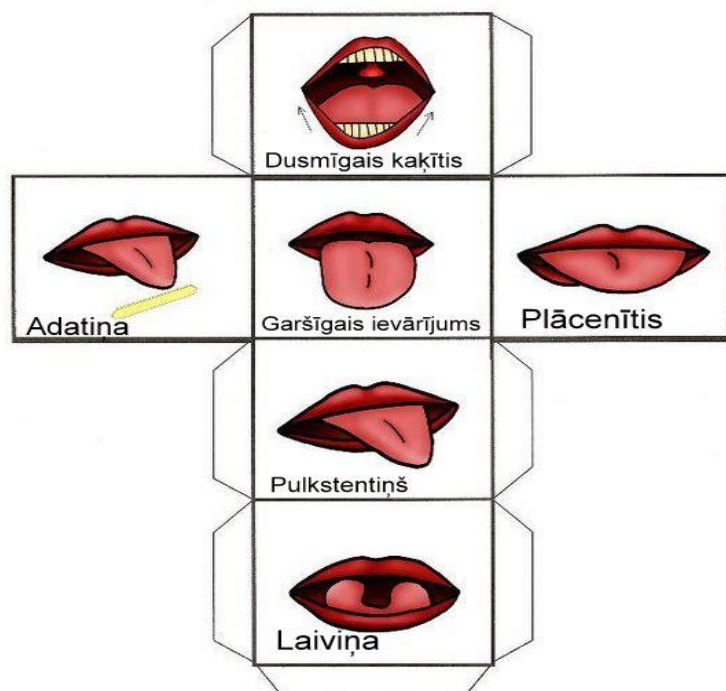
4. pielikums. Lūpu vingrinājumi. (Baumane, 1976, Miltiņa 2005)

Lūpu izstiepšana uz priekšu un to atvilkšana smaidā. (Lai bērnam vieglāk, tiek parādītas kartītes)

- “Smaidiņš” – iestiept lūpas platā smaidā, atsedzot augšējos un apakšējos priekšzobus un noturēt, kamēr skaita līdz 5;
- Lūpas smaidā – viegli sakļautas, apaļotas uz priekšu izstieptas – iztaisnotas, viegli sakļautas;
- Patskaņi -i, -a, -e, -u; u – i; o – i „mēmā” artikulācija;
- Iestiept lūpas šaurā smaidā un izrunāt patskani Ī (saulīte dzied savu dziesmiņu Ī – Ī – Ī);
- Noslēpt augšlūpu aiz apakšlūpas un otrādi;
- Noturēt sakniebtas lūpas;
- Vienu lūpas kaktiņu velk uz vienas auss pusi un atvelk atpakaļ, otru lūpas kaktiņu velk pie otras auss un atvelk atpakaļ;
- Ar augšējiem un apakšējiem priekšzobiem parīvē apakšlūpu/augšlūpu no viena kaktiņa līdz otram.

4.1. pielikums. Mēles vingrinājumi (Miltiņa, Pastare 1997)

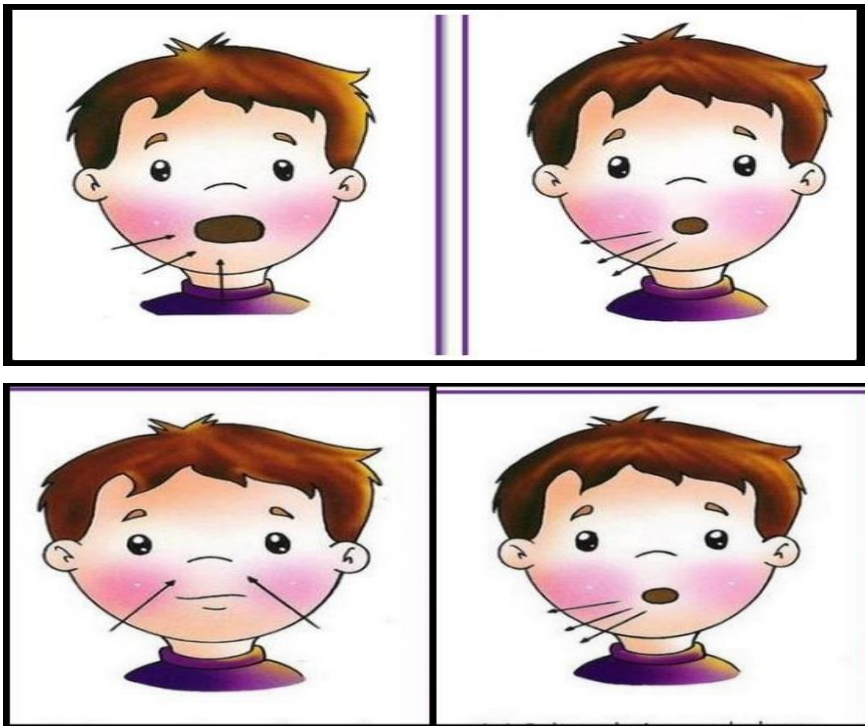

Vingrinājumu kubs, kad pats var noteikt, kuru no vingrinājumiem veiks.

Uz kuba ir vingrinājumi:

- „Dusmīgais kaķītis” – pieliek mēles galu pie apakšējiem priekšzobiem. Mēles muguru izliek uz āru. Pakožlāt ar augšējiem priekšzobiem, neatraujot mēles galu no apakšējiem priekšzobiem, iebīdīt mēli atpakaļ mutē.
- „Slidkalniņš” – izejas pozīcija kā vingrinājumā „Dusmīgais kaķītis”. Panākt mēles pacēlumu pret cietajām aukslējām. Pēc tam iestiept lūpas smaidā un virzīt augšējos priekšzobus pa mēles muguru (bērni slidinās pa kalniņu) uz leju, kamēr augšējie un apakšējie priekšzobi sakļaujas.
- „Sūknis” – lūpas smaidā, mēle pie apakšējiem priekšzobiem. Izelpā auksta gaisa plūsma virzās pa mēles vidu. Skan s – s – s – s (iesūknē riepā gaisu);
- „Plācenītis” noturēt 5 sekundes pieplacinātu mēli uz apakšlūpas;
- Noturēt mēles galu aiz apakšējiem priekšzobiem.
- Pūst ilgstošu, pa mēles vidu ejošu gaisa strūklu;
- „Laiviņa” – atvērt muti un izbāzt plati mēli uz apakšlūpas. Mēles sāni tiek pacelti uz augšu, mēles vidū veidojas renīte. Pa to tiek virzīta gaisa plūsma.

Gaisa plūsmas vingrinājumi

- Ieelpa pa muti, izelpa – pa muti;
- Ieelpa pa degunu, izelpa – pa muti;
- „Svecītes nopūšana”;
- “Futbols ar vates piciņu” – pūst vates piciņu ar salmiņu pa galdu, pa ceļu, vārtos;
- pūst spalviņu;
- pūst ziepju burbuļus;
- pūst papīra strēmeles, kuras ievietotas statīvā;
- pūst vējdzirnavas (paši var izgatavot);
- sagriež attēlu vairākās daļās, ar salmiņu piesūc attēla gabaliņus, saliek kā puzli;
- „Skanošā pudelīte” – pie mēles pieliek pudelīti, paceļ mēles sānus. Izelpojamā gaisa plūsma virzās pa mēles renīti un nonāk pudelītē. Ja vingrinājums izpildīts pareizi, tad atskan svilpiens.

5. pielikums. Fonemātiskās uztveres vingrinājumi
(I. Miltiņa 2005, 226).

„Esmu papagailis”

Tiek saukti zilbju un vārdu pāri, bērnam tie jāklausa un jāatkārto.

sa – ta	se – te	saka – taka
si – ti	sa – fa	seja – tēja
su – tu	si – fi	saule – taure
so – to	sau – tau	sile – pile

Klausies uzmanīgi!

Pietupies, ja vārds skan nepareizi!

Saule, taule (nepareizi), faule (nepareizi), saule, baule (nepareizi), caule (nepareizi), saule.

Klausies un atkārto!

pa – ba; fa – va; ta – da; ka – ga.

Atkārto un parādi!

Atkārto vārdu pārus un parādi attiecīgās kartītes.

Kaza – kase, bumba – pumpa, bise – bite, logi – loki, riepa – liepa u.c.

Ieklausies un pabeidz vārdus!

mu – (muša); ka – (kaza); la – (lama); ta – (tase); za – (zari); pa – (paka).

Saklausi vārdus!

E – S (es)

M – Ē – S (mēs)

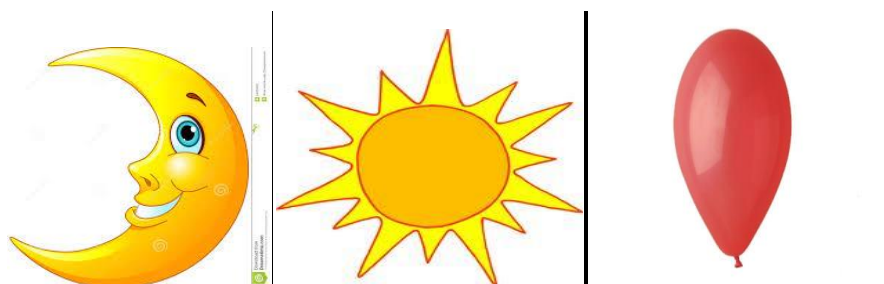
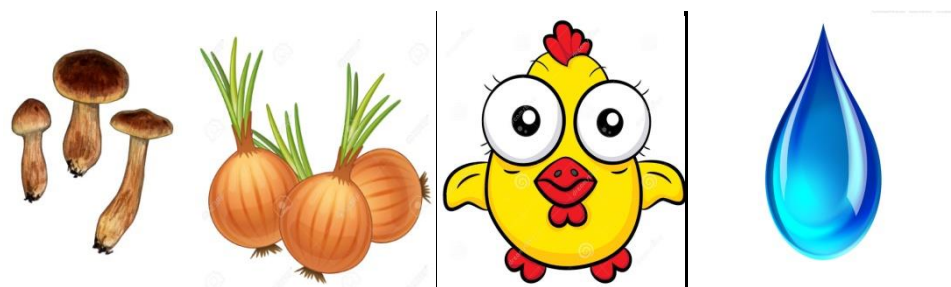
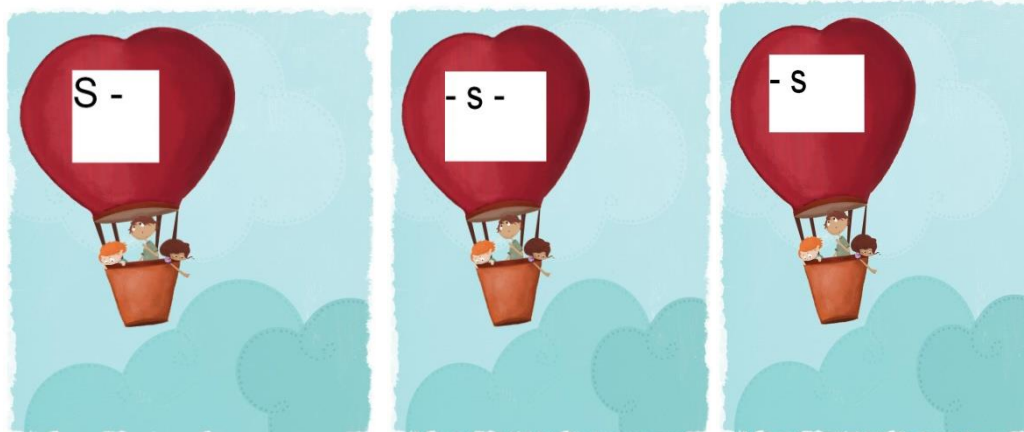
M – U – M – S (mums)

Kas tur skanēja?

Bērns neskatās un pēc skaņas nosaka, kas tur skan. (zvaniņš, bungas, putnu balsis, mājdzīvnieku balsis)

„Gaisa balons”

Bērns apskata kartītes, nosauc attēloto un nosaka, kur atrodas skaņa S (sākumā, vidū, beigās)

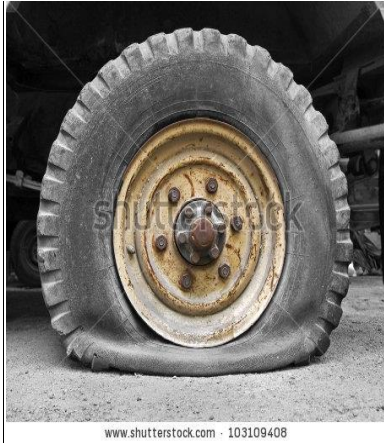

*6. pielikums. Pirkstu vingrinājumi un rotaļas
(Miltiņa, Pastare, Brice B., Hadaņonoka)*

Bērniem ar skaņu izrunas traucējumiem ir nepieciešami pirkstu vingrinājumi, jo viņiem ir novērojama nepietiekami attīstīta motorika, kustību koordinācija un ķermeņa muskulatūra.

- vispirms bērniem mācāms kā vingrināt savus pirkstus – tos dažādi kustina, izstiepj, saliec, sažņaudz. Pirkstus izstieptus var saspīest kopā, tad izplest uz visām pusēm (Miltiņa, 2005, 11);
- visi pirksti pakāpeniski sasveicinās ar puisīti - Īkstīti, - visi pirksti pēc kārtas piespiežas īkšķim.
- abu roku vienādie pirksti saskaras stāvus taisni, paklanās – saliecas.
- „roku mazgāšana” – plaukstiņa pret plaukstiņu un abas draudzējas, viena plauksta uz otras, pirkstiņi saķērušies, plauksta pret plaukstu, pirkstiņi saķeras kopā un kārtīgi izvingrojas;
- „āķīši” - pirksts ar pirkstu cīnās saķeroties
- „lecamaukla” – abas plaukostas sakļautas dūrēs. Īkšķi pacelti augšup. Ar īkšķiem veic apļveida kustības. Tām jābūt ritmiskām ar lielām amplitūdām, sākumā uz vienu, pēc tam uz otru pusi;
- „nadziņi” – saliek abu roku visas sīkās locītavas, saglabājot pirkstu pozīciju noteiktu laiku;
- dažādu dabas materiālu virpināšana rokās, piemēram, čiekuru;
- burvju mezglu atraisīšana;
- dažādu priekšmetu vēršana – krellīšu, podziņu u.c.
- aukliņu pīšana, sasiešana, podziņu pogāšana;

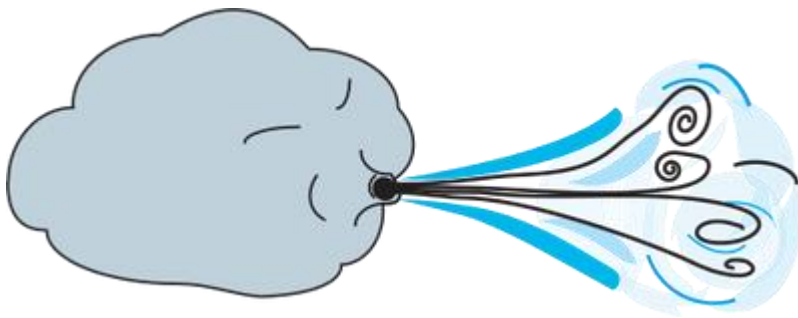
7. *pielikums. Skaņu dzirdes tēli kartītēs*
(*skaņu mācīšanas posmā*)

S - S - S - S

Z - Z - Z - Z

S - S - S - S

8.pielikums. Vingrinājumi skaņas S izrunas nostiprināšanai

Skaņas S izrunas nostiprināšana zilbēs (vaļējās, slēgtās).

si – si – si

is – is – is

sie – sie – sie

se – se – se

es – es – es

sei – sei – sei

sa – sa – sa

as – as – as

sai – sai – sai

su – su – su

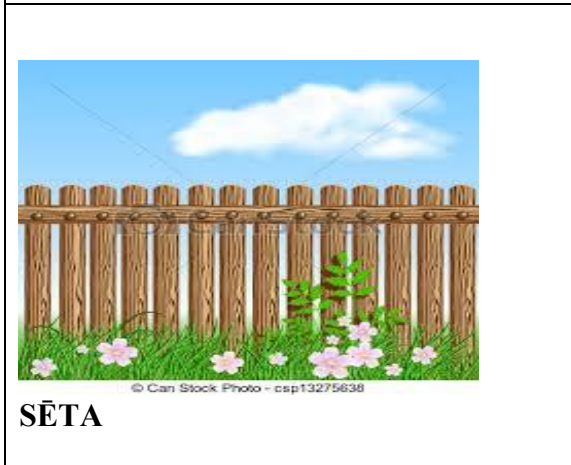
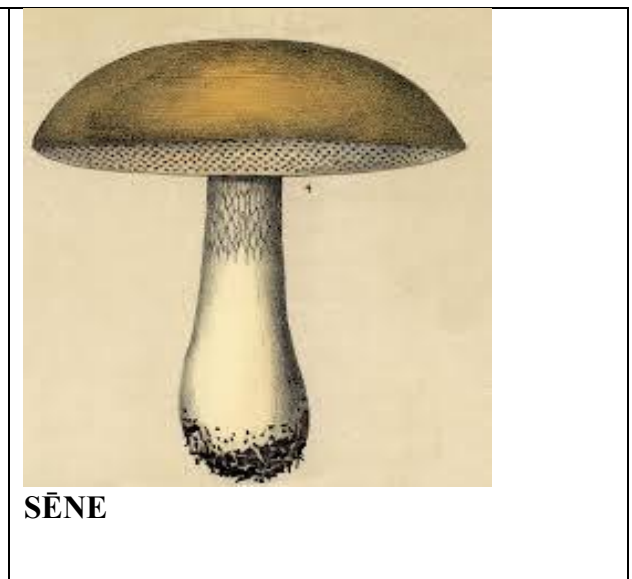
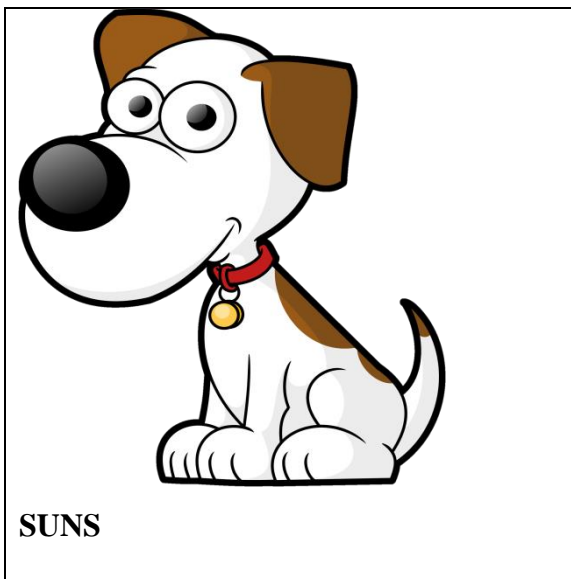
us – us – us

sau – sau – sau

so – so – so

os – os – os

Skaņas S izrunas nostiprināšana vārdu sākumā.

9. pielikums. Skaņas S nostiprināšana vārda vidū

KASTE

ASTE

DESA

© Can Stock Photo

MAISI

9.1 pielikums. Skaņas S nostiprināšana vārda beigās

LŪPAS

KĀJAS

GAILIS

MĒNESS

9.2. pielikums. *Skaņa S skaitām pantos un tautasdziesmās (Miltiņa, 2005, Buivide, 2012).*

Sudrabota liepa auga
Saules takas maliņā;
Tur saulīte jostu kāra,
Ik vakaru noiedama.

Saulīte, māmiņa,
Sudrabu sijāja,
Sudrabu sijāja,
Mērīja pūrā.

Spīdi, spīdi saulīte,
Jauki, silti, silti,
Neļauj vējam
Plosīties.

Si – si – sī – sī – sīpoli, sivēni, Silvija,
Se – se – sē – sē – sēne, sēta, sega,
Sa – sa – sā – sā – saule, māsa,
Su – su – sū – sū – sula, sūnas
So – so – so – so – soma, soli.

10. pielikums. Skaņa Z zilbēs, vārdos, vārdu savienojumos, saistītajā runā

1. Skaņa Z zilbēs, logopēds sauc zilbes, bērns tās atkārto:

zi – zi - zi

zie- zie- zie

ze – ze- ze

za- za- za

zu- zu- zu

zo- zo- zo

2. Skaņa Z vārdos, logopēds sauc vārdus, bērns atkārto, sameklē kartīti

zīle, zīme, zeme, zupa, zvēri

mazi, maize, mūzika, kaza

maz, aiz, niez, lauz

uzzīmēt, ozolzīle, izlaižīt

- 3.Skaņa Z vārdu savienojumos:

zili mākoņi

zili zvani

balti zirgi

roze vāzē

- 4.Skaņa Z teikumos:

Zēni zīmē ziloni.

Zenta lasa zīles.

Zane zīmē zemenes.

- 5.Skaņa Z saistītajā runā:

Ziedi, ziedi ābelīte,

Baltajiem ziediņiem:

Nekait tevīm rīta saule,

Ne ziemeļu salti vēji. (L. t.dz.)

Skaista, skaista tēvu zeme

Par visām zemītēm:

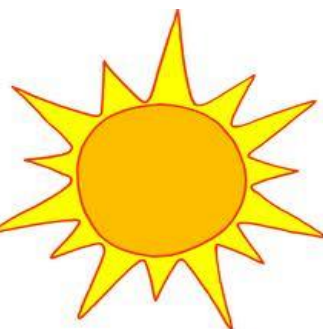
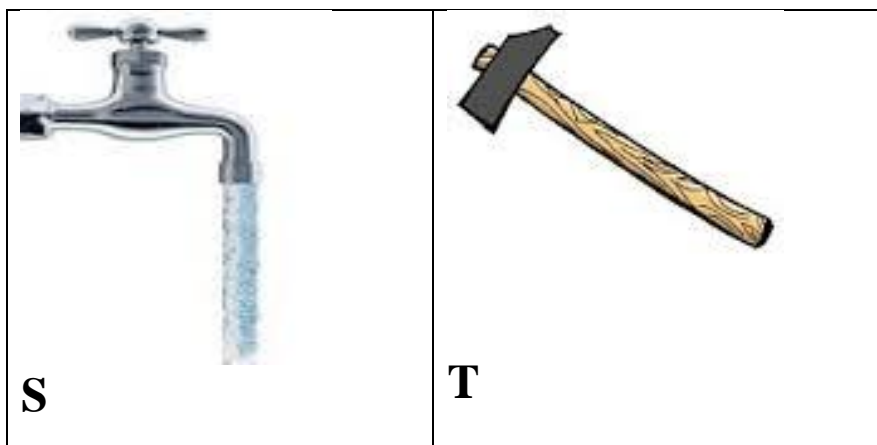
Zaļi meži, plaši lauki,

Zilis jūras ūdentiņš. (L. t.dz.)

11. pielikums. Skaņas S un T diferencēšana

Klausies un sašķiro!

(Bērnam attēlus jāsašķiro pēc pirmā burta)

11.1.pielikuma turpinājums. Skaņas S – T diferencēšana zilbēs (Miltiņa, 2005).

1. pēc artikulācijas pazīmēm (bērns dzirdēto zilbi atkārto).

Sa – sa – ta	si – si – ti	se – se – te	su – su – tu
Sa – ta – sa	si – ti – si	se – te – se	su – tu – su
Ta – sa – sa	ti – si – si	te – se – se	tu – su – su
Ta – ta – sa	ti – ti – si	te – te – se	tu – tu – su
Ta – sa – ta	ti – si – ti	te – se – te	tu – su – tu

Si – sa – se – su – sie – sai

Ti – ta – te – tu – tie – tai

2. Tiek sauktas dažādas zilbes, dzirdot skaņu S vai T bērns paceļ attiecīgo simbolu kartīti (ūdens strūklu vai āmuru).

Sa ta mu la ka te se ai ie su tu am ei sie tai de sui tie

11.2. pielikums. Skaņu S – T diferencēšana vārdos, vārdu savienojumos

1. Bērnām pareizi jāatkārto nosauktie vārdi, vārdu savienojumi.

Sāls – tāls saka – taka sēja - tēja
Sula – Tula silti – tilti sieva – tieva
Salda tēja; silta sega; lētas saknes

Skaņu S – T diferencēšana teikumos

Saule sijāja tik siltu spožumu!

Tētim ir silta sega.

Tantes mīļākā sula ir saldā un sarkanā.

Sienāzis siena kaudzē spēlēja savu tikko nopirkto vijoli.

12. pielikums. Skaņu S – F diferencēšana zilbēs

sa – sa – fa	si – si – fi	se – se – fe	su – su – fu
sa – fa – sa	si – fi – si	se – fe – se	su – fu – su
fa – sa – sa	fi – si – si	fe – se – se	fu – su – su
fa – fa – sa	fi – fi – si	fe – fe – se	fu – fu – su
fa – sa – fa	fi – si – fi	fte – se – fe	fu – su – fu

si – sa – se – su – sie – sai

fi – fa – fe – fu – fie – fai

2. Logopēds sauc zilbes un bērns paceļ noteiktu burtu (S vai F)

Sa, fa, se, fe, si, su, fi, fu, sai, sie, fui, fau, so.

3. Skaņu salīdzināšana pēc artikulācijas pazīmēm. Bērnam pareizi jāatkārto nosauktie vārdi, vārdu savienojumi.

Foto, filma, ferma, siena, saka, firma, sula, flīze, saule, flauta, sakta, ferma, futbols.

4. Nosauc zīmējumos attēloto un iesaisti vārdu teikumā.

10.pielikums. Logopēdijas mājas darbu burtnīca

